SBORNÍK ZE SEMINÁŘE

Sborníky z doktorandského semináře katedry Dějin státu a práva Právnické fakulty MU č. 1 (2011)

Ladislav Vojáček
Jaromír Tauchen (Eds.)

KEY Publishing s.r.o.
Ostrava

2011

Recenze:
prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.
doc. JUDr. Karel Schelle, CSc.
JUDr. Renata Veselá, Ph.D.
JUDr. Pavel Salák, Ph.D.

Ladislav Vojáček, Jaromír Tauchen (Eds.)

ISBN 978-80-7418-121-4 (KEY Publishing)
ISBN 978-80-87475-08-9 (The European Society for History of Law)

OBSAH

ÚVODEM 4
(Ladislav Vojáček)

ZLOČINY A PŘESTUPKY PROTI MRAVNOSTI PŘED C. K. KRAJSKÝM SOUDEM V OLOMOUCI V 2. POLOVINĚ 80. A 1. POLOVINĚ 90. LET 19. STOLETÍ 5
(Lucie Bendová Bednářová)

APLIKACE SMLOUVY NÁJEMNÍ NA PŘEPRAVNÍ VZTAHY 18
(Martin Cempírek)

POSTAVENIE A ÚLOHY ADVOKÁCIE V SÚDNEJ REFORME CÁRA ALEXANDRA II. 23
(Katarína Fedorová)

POENA A MULTA V 21. TITULU 47 KNIHY DIGEST CÍSAŘE JUSTINIANA 29
(Miroslav Frýdek)

NĚKOLIK POZNÁMEK K MANŽELSTVÍ V ŘÍMSKÉM PRÁVU 36
(Ivana Stará)

POLITICKÝ PROCES S BÝVALÝMI BRNĚNSKÝMI SOCIÁLNÍMI DEMOKRATY – SKUPINA KŘEPELKA A SPOL. 42
(Michal Škerle)

FINANČNÍ PROSTŘEDKY STÁTU A KRÁLE - NÁSTROJ MOCI I MOŽNÁ PŘÍČINA PÁDU 48
(Michaela Uhlířová)

ÚVODEM

LADISLAV VOJÁČEK[1]

Dne 22. června 2011 se uskutečnil seminář doktorandů presenčního i kombinovaného studia Katedry dějin státu a práva. Studenti doktorského studijního programu si na něm za účasti svých školitelů a dalších členů katedry vyměnili zkušenosti z dosavadního studia a prezentovali dílčí výsledky svého bádání, vycházející z témat jejich disertací nebo úkolů uložených vyučujícími jednotlivých předmětů, případně školiteli.

Červnový seminář by měl založit nejen tradici pravidelných semestrálních setkávání doktorandů a ostatních členů katedry, ale také tradici publikování přednesených referátů. Přes obrazovku počítače se k Vám právě teď dostává jejich první sborníček. Je poměrně *„útlý“*, dáli se to tak o jeho elektronické podobě říci, ale zvětšený zájem o doktorandské studium na naší katedře a přijetí pěti nových doktorandů jsou příslibem, že příští bude obsáhlejší.

Prvního semináře se přednesením referátu zúčastnili a do sborníku přispěli Mgr. Bc. Lucie Bendová-Bednářová, Mgr. Martin Cempírek, JUDr. Katarína Fedorová, Mgr. Miroslav Frýdek, Mgr. Ivana Stará, Mgr. Mgr. Michal Škerle a JUDr. Michaela Uhlířová. Velmi pestré zaměření referátů dokládá rozmanitost problematik, jimž se katedrální studenti doktorského studijního programu věnují. Přednášeli a psali o naší právní historii, ale dotkli se též staroegyptské státní správy, římského práva a vývoje ruského práva. Ve svých příspěvcích se věnovali občanskému, obchodnímu, trestnímu, finančnímu a rodinnému právu, organizaci státního aparátu i formování advokacie. Časově obsáhli několik tisíciletí od starověku až po druhou polovinu minulého století.

Za vznik tohoto sborníčku patří dík především doc. JUDr. Karlu Schellemu, CSc. který je otcem myšlenky pořádat pravidelné semináře doktorandů presenčního i kombinovaného studia, a JUDr. Jaromíru Tauchenovi, Ph.D., LL.M., který se postaral o technickou stránku jeho vydání.

[1] Prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc., vedoucí Katedry dějin státu a práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno.

ZLOČINY A PŘESTUPKY PROTI MRAVNOSTI PŘED C. K. KRAJSKÝM SOUDEM V OLOMOUCI V 2. POLOVINĚ 80. A 1. POLOVINĚ 90. LET 19. STOLETÍ

LUCIE BENDOVÁ BEDNÁŘOVÁ

K agendě C. k. krajského soudu v Olomouci jako sborového soudu 1. instance a zároveň porotního soudu patřily kromě jiných zločinů a přečinů také tzv. mravnostní zločiny. Jednalo se o zločiny upravené v první části Trestního zákona ze dne 27. 5. 1852 č. 117 ř. z., v její Hlavě šestnácté nazvané „O násilném smilstvu, zprznění a jiných těžkých případech smil-stva". V dochovaných trestních spisech tohoto soudu se občas setkáváme i s rozhodováním o přestupcích „proti veřejné mravopočestnosti" obsažených v Hlavě třináctédruhé části Trest-ního zákona, pokud byly spáchány v souběhu se zločinem nebo pokud souvisely se zločinem jiného pachatele. Obecně ovšem platilo, že rozhodování o přestupcích náleží okresním sou-dům.[1] Jaké skutkové podstaty mravnostních zločinů, přečinů a přestupků Trestní zákon z roku 1852 obsahoval a jakým způsobem je koncipoval? Jak zákonodárce tyto delikty trestal? Jaký postoj k mravnostním zločinům a přestupkům zaujímalo C. k. státní zastupitelství v Olomou-ci a jak rozhodoval olomoucký krajský soud o vině a trestu? Co lze z trestních spisů zjistit o pachatelích a obětech mravnostních deliktů? Vzhledem ke skutečnosti, že jsem se již dříve zabývala zkoumáním mravnostních zločinů souzených C. k. krajským soudu v Olomouci na konci 19. a počátku 20. století[2], mě nyní bude zajímat situace v předcházejícím období - 2. polovině 80. a 1. polovině 90. let 19. století. Lišila se právní praxe ohledně mravnostních de-liktů v 2. polovině 80. a 1. polovině 90. let 19. století a na konci 19. a počátku 20. století?

Odpovědi na tyto otázky poskytují zejména Trestní zákon ze dne 27. 5. 1852 č. 117 ř. z., příslušné trestní spisy C. k. krajského soudu v Olomouci z 2. poloviny 80. a 1. poloviny 90. let 19. století uložené v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, a archivní Pomocná kniha – trestní rejstřík obžalovaných A – M z let 1886 – 1895. Důležité poznatky přináší i odborné články uveřejněné na počátku 20. století v časopise Právník, například kratší příspěvek věnovaný homosexualitě, tehdy trestné jako zločin „smilstva s osobou téhož pohlaví", nebo článek Bohuše Tomsy o psychologii a důkazní hodnotě svědecké výpovědi dítěte, který je významný s ohledem na skutečnost, že rozhodování soudu o vině často se vyskytujícím zločinem „zprznění" ovlivňovaly právě výpovědi dětí mladších 14ti let – obětí a občas jediných svědků tohoto zločinu. Komentáře k judikatuře C. k. nejvyššího zrušovacího soudu

[1] Viz články VI, VIII a ustanovení § 9, § 10 a § 13 zákona ze dne 23. 5. 1873 č. 119 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního.

[2] Viz BENDOVÁ BEDNÁŘOVÁ, Lucie: Mravnostní delikty před C. k. krajským soudem v Olomouci na konci 19. a na počátku 20. století (dále jen Mravnostní delikty…). In: Akademické akcenty, Bratislava, Paneurópska vysoká škola, 2011, s. 75 – 87.

ve Vídni se nachází například v časopise Zprávy Právnické jednoty moravské v Brně, stručná soudní rozhodnutí obsahuje i Trestní zákon ze dne 27. 5. 1852 č. 117 ř. z. se zákonem o tisku a jinými přihlížejíc k nejnovějším změnám uspořádaný Mojmírem Lepařem a vydaný v roce 1901.

V hlavě čtrnácté „O násilném smilstvu, zprznění a jiných těžkých případech smilstva" upravil zákonodárce zločiny „násilného smilstva" (dnešního znásilnění), „zprznění" (dnešního pohlavního zneužití), „smilstva proti přirozenosti", buď se zvířaty nebo s osobami téhož pohlaví (homosexualitu), „zprznění krve" (dnešní soulože mezi příbuznými), „svedení ke smilstvu" (dnešní obdobou jsou zločiny pohlavního zneužití a sexuálního nátlaku) a „kuplířství vzhledem k osobě nevinné".[3]

Nejzávažnějším a nejpřísněji trestaným zločinem bylo „násilné smilstvo". Tohoto delik-tu se dle ustanovení § 125 dopustila osoba, která nebezpečným vyhrožováním, skutečně vykonaným násilím nebo lstivým omámením smyslů učinila ženu neschopnou odporu a v tomto stavu ji zneužila k mimomanželskému souložení. Takto formulovaný delikt nedopadal na znásilnění manželky manželem ani na znásilnění muže. Dané koncepce se v trestním právu uplat-nily až mnohem později. Následující ustanovení trestalo uvedené jednání pěti až deseti lety těžkého žaláře a při důležité škodě na zdraví nebo na životě znásilněné ženy deseti až dvaceti lety těžkého žaláře. Byla-li popsaným jednáním způsobena smrt, měl být pachatel potrestán doživotním těžkým žalářem.[4]

Ustanovení § 127 stanovilo, že za „násilné smilstvo" má být pokládáno rovněž mimomanželské souložení s osobou, která je bez přičinění pachatele bezbranná, anebo která je mladší než 14 let. Platný trestní zákoník dnes zastává odlišnou koncepci – soulož s dítětem mladším patnácti let představuje trestný čin pohlavního zneužití. Skutková podstata § 127 ne-vyžadovala, aby byl daný zločin dokonán. Judikatura konstatovala, že se nejedná o zločin, mohl-li mít pachatel důvodně zato, že dívka je starší než 14 let a že s pohlavním stykem souhlasí.[5]

Ustanovení § 128 o zločinu „zprznění" chránilo chlapce a dívky mladší 14ti let, osoby bezbranné nebo ve stavu bez sebe před tělesným zneužitím jiným než soulož. Pohnutkou pachatele bylo dle zákonodárce „ukojení chlípných žádostí". K otázce, která jednání je možné považovat za pohlavní zneužití, se podrobně vyjádřila judikatura C. k. nejvyššího zrušova-cího soudu ve Vídni. Pachateli „zprznění" hrozil těžký žalář od jednoho roku do pěti let, při velmi

[3] Viz LEPAŘ, Mojmír: Trestní zákon ze dne 27. 5. 1852 č. 117 ř. z. se zákonem o tisku a jinými (dále jen Trestní zákon…). Praha, Knihtiskárna dr. Edvarda Grégra, 1901, s. 69 – 72. Srv. též zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

[4] Viz LEPAŘ, M.: Trestní zákon…c. d., s. 69 – 70. Trestní zákon č. 86/1950 Sb. již koncepci mimomanželské soulože nepřevzal. Znásilnění muže se stalo trestným od novely zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, účinné od 1. 5. 2001.

[5] Viz LEPAŘ, M.: c. d., s. 70.

přitěžujících okolnostech zločinu těžký žalář v trvání až deset let a při škodě na zdraví nebo smrti zneužité osoby odnětí svobody až na dvacet let.[6]

„Smilstvo proti přirozenosti", buď se zvířaty nebo s osobami téhož pohlaví (mohlo jít i o osoby bezbranné nebo nedospělé) mělo být trestáno jedním rokem až pěti lety těžkého žaláře. Pokud pachatel „smilstva s osobou téhož pohlaví" užil nebezpečného vyhrožování, skutečně vykonaného násilí nebo lstivého omámení smyslů, hrozila mu vyšší sazba pěti až de-seti let. Byla-li zločinem způsobena důležitá škoda na zdraví nebo na životě, stanovil zákon trest v délce deseti až dvaceti let, a byla-li jím způsobena smrt, požadoval zákon těžký do-životní žalář. Daná skutková podstata postihovala na rozdíl od německého trestního zákona z roku 1871 muže i ženy. Někteří právníci jí vyčítali nejasnost, neboť nestanovila jaké kon-krétní smilstvo chce trestat. Autor příspěvku o homosexualitě v časopisu Právník v roce 1908 doporučoval, aby zákon obecně chránil mládež do osmnácti let před pohlavním zneužíváním, a „smilstvo proti přírodě" navrhoval postihovat jen tehdy, byla-li mravnost a cudnost poru-šena hrubě a způsobem vzbuzujícím veřejné pohoršení.[7]

„Zprznění krve" mezi příbuznými v pokolení vzestupném nebo sestupném, ať šlo o příbuzenství manželského či nemanželského původu, trestal zákon prostým žalářem v trvání od šesti měsíců do jednoho roku. Podle judikatury se nemuselo jednat o dokonanou soulož. „Zprznění" dcery otcem bylo možné stíhat jako zločin „zprznění krve" v souběhu se zločinem „svedení ke smilstvu".[8]

Skutková podstata zločinu „svedení ke smilstvu" popisovala svedení jako jednání, kte-rým někdo přiměje osobu svěřenou jeho dohledu nebo vychování či vyučování k tomu, že vykoná nějaký „smilný čin" nebo k němu svolí. Za osoby svěřené dohledu považovala právní praxe například mladistvé služebné a dle daného ustanovení stíhala zaměstnavatele, kteří tyto služebné přiměli k pohlavnímu styku. 2. října 1915 však vydal C. k. nejvyšší zrušovací soud ve Vídni průlomový rozsudek, který značně omezil možnost stíhat zaměstnavatele za svedení služebné. Soud tehdy konstatoval, že osobu služebné nelze pokládat za osobu zaměstnavateli svěřenou, pokud mu nepřísluší dohled nad jejími mravy. Ten má zaměstnavatel zajistit pouze tehdy, obsahuje-li takové ustanovení čelední řád příslušné země monarchie, anebo pokud mu byl oprávněnou osobou výslovně či konkludentně, bez jakýchkoli pochybností, uložen dohled nad mravy služebné. Pachateli hrozil těžký žalář od jednoho roku do pěti let.[9]

Ustanovení § 132 vymezovalo kuplířství, kterým byla svedena „nevinná osoba" nebo kuplířství rodičů, poručníků, vychovatelů nebo učitelů na jejich dětech, poručencích nebo na osobách, které jim byly svěřeny k vychování nebo vyučování. U tohoto deliktu muselo jít o dokonané svedení. Trest byl stejný jako v případě zločinu „svedení ke smilstvu".[10]

[6] Viz tamtéž, s. 70 – 71. K judikatuře C. k. nejvyššího zrušovacího soudu týkající se zločinu „zprznění" viz například ZPRÁVY Právnické jednoty moravské (dále jen Zprávy Právnické jednoty…), 1911 (ročník XX), s. 24 – 25.
[7] Viz LEPAŘ, M.: c. d., s. 71 a PRÁVNÍK, 1908 (ročník XLVII.), s. 686 – 687.
[8] Viz LEPAŘ, M.: c. d., s. 71.
[9] Viz tamtéž, s. 72 a ZPRÁVY Právnické jednoty moravské, 1915 (ročník XXIV), s. 371 – 373.
[10] Viz LEPAŘ, M.: c. d., s. 72.

V Hlavě třinácté druhé části Trestního zákona zákonodárce stíhal méně závažné přečiny a přestupky „proti veřejné mravopočestnosti“ - „smilstvo mezi příbuznými a sešvakřenci“, „cizoložství“, „zmrhání nezletilé příbuzné člověkem domácím“, „smilstvo služebné ženy s nezletilým synem nebo příbuzným, v domě žijícím“, „zmrhání pod přípovědí manželství“, „vstoupení v nezákonné manželství bez dispense“, „kuplířství“, rodiče nutící děti k neplatnému manželství, hostinské, krčmáře a jejich personál dávající příležitost ke smilstvu a „hrubou urážku mravopočestnosti anebo stydlivosti a takovou, kterou veřejné pohoršení dáno“. Do této hlavy zákonodárce dále zařadil i opilství, hazardní hry a tzv. jiné hrubší nemravnosti v rodině. Mravnostní přečiny a přestupky byly nejčastěji trestány jedním měsícem až několika měsíci vězení nebo tuhého vězení, kuplířům při opakování přestupku hrozilo vyhoštění, pro hostinské a krčmáře, kteří poskytovali příležitost ke smilstvu, stanovil zákon peněžitý trest, při opakování přestupku trest ztráty způsobilosti k provozování jejich živnosti. Cizoložství se vyšetřovalo jen na žádost podvedeného manžela či manželky, navíc zde byla stanovena šestitýdenní promlčecí lhůta pro stíhání a existovala i možnost nevykonání již uloženého trestu, prohlásil-li poškozený partner, že chce s viníkem zase žít. Kazuistické přestupky „zmrhání nezletilé příbuzné člověkem domácím“ a smilstvo služebné s nezletilým synem nebo příbuzným se stíhaly jen na žádost rodičů, příbuzných nebo poručníků.[11]

Do roku 1885 obsahoval Trestní zákon také ustanovení § 509 – § 511, postihující prostituci. Ta byla nahrazena ustanovením § 5 zákona z 24. května 1885 č. 89 ř. z., o ro-botárnách a polepšovnách. Podle něj potrestání prostituce náleželo „úřadu bezpečnosti“, v ur-čitých kvalifikovaných případech prostituce byly stanoveny tresty v řádu dnů až měsíců a tyto přestupky vyšetřovaly a trestaly soudy. Na žádost úřadu mohlo být provedeno trestní stíhání v případě pokračování v prostituci navzdory policejnímu potrestání a v případě jednání prostitutek proti policejním nařízením.[12]

Z této škály mravnostních přečinů a přestupků se blíže zmíním o dvou z nich, „smilstvu mezi příbuznými a sešvakřenci“ upraveném v ustanovení § 501, a „hrubé urážce mravopočestnosti anebo stydlivosti a takové, kterou veřejné pohoršení dáno“, zakotvené v ustanovení § 516, protože právě o těchto dvou skutkových podstatách přestupků rozhodoval ve sledo-vaném období C. k. krajský soud v Olomouci.

Ustanovení § 501 stanovilo, že smilstvo mezi plnorodými i polorodými bratry a ses-trami, s manžely rodičů, dětí nebo bratrů a sester má být trestáno vězením od jednoho do tří měsíců. Podle okolností se měl trest případně zostřit. Toho z dvojice, kdo byl svůdcem, trestal zákonodárce tuhým vězením. Zákon dokonce stanovil, že po vykonání trestu má být z úřední povinnosti učiněno opatření, aby byli viníci od sebe odloučeni a jejich vztah skončil. Judikatura upřesnila, že se v případě tohoto zločinu nemusí jednat jen o soulož, také že není podstatné, jestli manželství podmiňující sešvagření viníků trvá, případně zda jde o příbuzenství manželského nebo nemanželského původu.[13]

[11] Viz tamtéž, s. 236 – 241.
[12] Viz tamtéž, s. 239 – 240 a s.
[13] Viz tamtéž., s. 236 – 237.

Ustanovení § 516 postihovalo osobu, která vyobrazeními nebo smilnými činy urazila hrubě a takovým způsobem, který zavdal příčinu k veřejnému pohoršení, mravopočestnost nebo stydlivost. Pachateli tohoto přestupku hrozil trest tuhého vězení od osmi dnů do šesti měsíců. Pokud ale k danému jednání došlo tiskem, jednalo se o přečin a pachatel měl být potrestán šesti měsíci až jedním rokem tuhého vězení.[14]

Trestní zákon z roku 1852 upravoval mravnostní zločiny, které jsou v převážné míře (kromě dobově podmíněných zločinů pohlavního styku se zvířetem a homosexuality) trestné dodnes. V důsledku vývoje trestního práva samozřejmě došlo k úpravám koncepcí některých zločinů, například k dnešnímu širšímu pojetí znásilnění, jinému pojetí pohlavního zneužití, do kterého dnes spadá i soulož s dítětem mladším než 15 let, zatímco podle Trestního zákona z roku 1852 se jednalo o znásilnění. Kuplířství je dnes vymezeno obecněji, nesměřuje výhradně proti dětem a sexuálně nedotčeným osobám. Případy sexuálního nátlaku, které nebylo možné dle zákona z roku 1852 postihnout, v současnosti trestá stejnojmenná skutková pod-stata. Můžeme uzavřít, že skutkové podstaty zločinů v Trestním zákoně z roku 1852 byly většinou kvalitně formulované, s odstupňovanými tresty dle jejich závažnosti, což se týkalo i základních a kvalifikovaných skutkových podstat týchž zločinů. Kladně lze hodnotit existenci trestněprávní ochrany dětí mladších 14ti let a mladistvých před pohlavním zneužitím, předčasným pohlavním stykem a prostitucí.

Naopak některé mravnostní přečiny a přestupky upravené v Trestním zákoně z roku 1852 v současnosti trestné nejsou - ani na žádost poškozeného není samozřejmě stíháno do-bově podmíněné, byť již ve své době co do stíhání různě omezené, cizoložství nebo „zmrhání pod přípovědí manželství“. Kazuisticky formulované přestupky „smilstva služebné s nezle-tilým synem“ či „zmrhání nezletilé příbuzné“ by dnes bylo možné stíhat například v rámci skutkové podstaty sexuálního nátlaku při naplnění jejích podmínek a jiné tehdejší mravnostní přestupky a přečiny například v rámci dnešních skutkových podstat kuplířství, prostituce ohrožující mravní vývoj mládeže, soulože mezi příbuznými a podobně. Některé tehdejší skut-kové podstaty mravnostních přečinů a přestupků tedy prokázaly svou oprávněnost. I skutkové podstaty přečinů a přestupků zákonodárce kvalitně formuloval a tresty (adekvátní tomu, že šlo pouze o přečiny a přestupky) odstupňoval dle jejich závažnosti.

Na konci 19. a na počátku 20. století byl ve vzorku šesti trestních případů týkajících se sedmi mravnostních deliktů rozhodovaných C. k. krajským soudem v Olomouci často zastoupen zločin znásilnění, méně „zprznění“. Jmenný a místně – věcný rejstřík spisů sg. Vr 1898 – 1917 svědčí o tom, že soud projednával i „zprznění krve“, „svedení ke smilstvu“, přestupky „urážky mravopočestnosti“ a podobně[15]. Naopak v 2. polovině 80. a 1. polovině 90. let 19.

[14] Viz tamtéž, s. 241.

[15] Viz BENDOVÁ BEDNÁŘOVÁ, L.: Mravnostní delikty…c. d., s. 80 – 86. Přesné počty jednotlivých mrav-nostních zločinů, případně přečinů a přestupků lze získat až prozkoumáním mravnostních trestních případů z Jmenného a místně – věcného rejstříku spisů sg. Vr 1898 – 1917 – viz TAUŠ, Karel – JANDOVÁ, Alena – ROUBIC, Antonín: Jmenný a místně – věcný rejstřík spisů sg. Vr 1898 – 1917. Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci I., 1973. Samotný rejstřík označuje tyto delikty většinou obecně jako mravnostní delikty, takže lze zjistit celkový počet projednávaných mravnostních deliktů, nikoli ale přesné počty jednotlivých mravnostních zločinů, přečinů a přestupků.

století dokládá Pomocná kniha – trestní rejstřík obžalovaných A – M z let 1886 – 1895 velmi málo zločinů znásilnění (například v roce 1894 odsoudil Krajský soud Franze Müllera za „násilné smilstvo“ dle ustanovení § 127 k třinácti měsícům těžkého žaláře, zostřeným půstem každých 14 dní) avšak celou řadu pohlavních zneužití, minimálně 18 trestních případů jen pokud jde o obžalované příjmení J – M. Mnohem méně často projednával soud „zprznění krve“ - v roce 1893 šlo o dva případy, „svedení ke smilstvu“ a jiné mravnostní přestupky. Pro mravnostní zločiny z 2. poloviny 80. a 1. poloviny 90. let 19. století platí konstatování učiněné již ohledně jiných zločinů z tohoto období: přesný počet soudem projednaných mravnostních deliktů není bohužel možné uvést, protože zatím nebyl zpracován archivní inventář ani jmenný a místně – věcný rejstřík zločinů, přečinů a přestupků z daného období. Pomocné knihy – trestní rejstříky obžalovaných z let 1886 - 1895 jsou velmi rozsáhlé a nejsou členěny dle jednotlivých zločinů, přečinů a přestupků.[16]

Rozeberme tedy opět vzorek trestních případů z 2. poloviny 80. a 1. poloviny 90. let 19. století. Jde o vzorek sedmi trestních případů týkajících se šesti mravnostních zločinů a dvou mravnostních přestupků. Nejpočetněji zastoupeným zločinem v tomto vzorku je zločin „zprznění“.

Koncem roku 1886 projednával C. k. krajský soud v Olomouci obžalobu místního stát-ního zastupitelství na Karla Kučeru, 33letého svobodného tkalcovského pomocníka z Pro-stějova, pro zločin „zprznění“. Při soudním jednání 13letá Viktorie Beerová uvedla, že když se dne 2. 10. 1886 vracela domů, povalil ji obžalovaný na zem, políbil ji, osahával ji na in-timních partiích, neležel však na ní. Dle jejího udání byl trochu opilý. Podařilo se jí vytr-hnout se mu a utíkat pryč, obžalovaný ji ale dohonil a opět ji osahával. Dva svědkové potvrdili, že slyšeli, jak Viktorie Beerová křičela, a viděli také, jak od ní obžalovaný utíkal. Karel Kučera prohlásil, že o tom, co se stalo, nic neví, že byl tehdy úplně opilý. Při následné poradě senátu jeden ze soudců upozornil, že není jednoznačně zjištěn věk poškozené, a z tohoto důvodu soud rozhodl o odročení hlavního jednání. Při novém jednání obžalovaný uvedl, že není vinen a že trvá na své výpovědi. Rovněž byl přečten křestní list Viktorie Beerové. Státní zástupce poté soudu navrhl, aby uznal Karla Kučeru vinným a potrestal ho dle obžaloby. Za polehčující okolnosti označil spáchání činu v „prudkém hnutí mysli“ a do-savadní bezúhonnost obžalovaného, a navrhl proto aplikovat ustanovení § 54, které umož-ňovalo při existenci více polehčujících okolností snížit trest nepřesahující pět let odnětí svo-body až pod šest měsíců. Soud z výpovědi oběti i svědků nabyl přesvědčení, že obžalovaný je vinen. Jeho výpovědi o úplné opilosti neuvěřil, stav obžalovaného v důsledku požití alkoho-lických nápojů však přijal za polehčující okolnost. Za polehčující uznal i dosavadní bezúhon-nost Kučery a skutečnost, že z jeho jednání nevzešla materiální škoda. Soudce Schwarz navrhl obžalovaného potrestat

[16] Viz ZEMSKÝ ARCHIV OPAVA (dále jen ZAO), pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci I. (dále jen KS Olomouc I.), Pomocné knihy – trestní rejstřík obžalovaných A – M, kniha č. 346.

pěti měsíci těžkého žaláře, ostatní tři soudci se však přiklonili k trestu dvou měsíců těžkého žaláře zostřeného jedním půstem týdně.[17]

O rok později byl olomoucký krajský soud opět konfrontován se zločinem „zprznění", tentokrát v rodině. Pachatelem měl být 30letý ženatý nádeník Antonín Kraus z Kralic, otec pěti dětí. Dne 11. 6. 1887 přistihla nádenice Františka Krausová manžela u své 10leté dcery z prvního manželství, Marie Dostalíkové, která ležela nahá na truhle. Při vyšetřování se Kraus přiznal, že byl tehdy trochu opilý, a v tomto stavu nevlastní dceru svlékl a dotýkal se svým přirozením jejího. Státní zástupce podal obžalobu jak pro zločin „zprznění", tak pro „svedení ke smilstvu". Na počátku hlavního jednání státní zástupce navrhl, aby soud z důvodu ochrany mravnosti vyloučil veřejnost. Obhájce obžalovaného proti tomu nic nenamítal a soud tedy veřejnost vyloučil. Stejně jako Karel Kučera, také Antonín Kraus tvrdil, že si nemůže na nic vzpomenout. Byla proto přečtena jeho výpověď učiněná při vyšetřování zločinu, ve které mimo jiné uvedl, že mu nevlastní dceru nikdo nesvěřil, přiznal však, že ji vychovával a dohlížel na ni. Po přečtení svědeckých výpovědí, lékařského posudku a dalších dokumentů navrhl státní zástupce, aby soud uznal obžalovaného vinným. Za polehčující okolnosti označil doznání, bezúhonnost a „prudké hnutí smyslů" a navrhl aplikovat jednak výše zmíněné ustanovení § 54 o zmírnění trestu a jednak ustanovení § 55, které umožňovalo snížit trest nepřesahující pět let pod šest měsíců, došlo-li by delším trváním trestu k důležité škodě na výživě nevinné rodiny. Obhájce navrhl klientovo osvobození pro zločin „svedení ke smilstvu" a odsouzení pouze pro zločin „zprznění". K polehčujícím okolnostem připojil ještě skutečnost nezaviněné delší vyšetřovací vazby, upozornil, že se obžalovaný musí starat o rodinu, a požádal o mírný trest. Jeden ze soudců navrhoval odsoudit obžalovaného pro oba zločiny, avšak ostatní soudci rozhodli, že je vinen pouze zločinem „zprznění". Shoda na trestu tří měsíců těž-kého žaláře zostřeného jedním půstem týdně byla jednomyslná. Při vyměření trestu vzal soud v úvahu státním zástupcem navrhovaná ustanovení § 54 i § 55.[18]

O pohlavním zneužití dítěte rozhodoval C. k. krajský soud v Olomouci opět v roce 1894, kdy státní zastupitelství obžalovalo ze „zprznění" 43letého ovdovělého tkalce Jakuba Kydala z Prostějova, již dříve trestaného pro přestupek proti cti dle ustanovení § 493 Trest-ního zákona. Jeho 8letá neteř Anna vypověděla, že jí v období masopustu v roce 1894, kdy zůstal doma sám s ní a s jejím bratrem, strkal buď prst nebo pohlavní úd mezi její nohy. Vyhrožoval jí přitom, že ji zabije, pokud se bude bránit. S tímto jednáním skončil, teprve když uslyšel, že někdo přichází. Podruhé ji dne 28. 10. zavedl při procházce k potoku a tam jí opět strkal pohlavní úd mezi nohy. Druhého dne zjistila Annina matka na pohlavních orgá-nech dcery zánět a Anna jí vše řekla. Soudní jednání probíhalo s vyloučením veřejnosti. Ob-žalovaný před soudem první skutek zcela popřel a ohledně druhého uvedl, že pouze v opilosti ohmatával dívčino přirození. Krajský soud v rozsudku nejdříve uvedl, že „…výpověď 8letého děvčete zvláštní opatrností zkoušeti se musí…", posléze však konstatoval, že „…vzhledem na určitost této výpovědi a na to, že svědkyně svou výpověď obžalovanému pevně i do tváře opakovala…"

[17] Viz ZAO, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc I., sg. C 1887/15, č. kart. 1025, zprznění – Karel Kučera. Viz též LEPAŘ, M.: c. d., s. 30 – 31.
[18] Viz tamtéž, sg. C 1887/403, č. kart. 1031, zprznění – Antonín Kraus. Viz též LEPAŘ, M.: c. d., s. 33 – 34.

neměl o ní pochybnosti, protože byla podpořena také výpovědí Annina 11le-tého bratra Aloise a matky Tekly Ošťadalové. Za polehčující uznal soud částečné doznání a dosavadní bezúhonnost obžalovaného pokud jde zločiny (byl dosud trestán jen pro přestupek), za přitěžující opakování činu a porušení zvláštních povinností příbuzného. Na výši trestu se soudci shodli jednomyslně – obžalovaného potrestali těžkým žalářem v trvání třinácti měsíců zostřeným jedním půstem měsíčně.[19]

K charakteristickým rysům výše uvedených zločinů „zprznění" patří skutečnost, že se obžalovaní snažili „omluvit" své zločiny úplnou opilostí, ve dvou případech tvrdili, že si vůbec nemohou vzpomenout, co dělali. Tato tvrzení nebyla pravdivá – v jednom případě oběť vypověděla, že pachatel byl trochu opilý, ale ne úplně, v dalších dvou případech oběti opilost pachatelů také nepotvrdily – v trestních spisech o tom alespoň není zmínka. Úplné opilství představovalo jednu ze skutečností vylučujících úmysl, a tedy trestnost činu.[20] Soud se většinou přiklonil pouze k tomu, že „prudké hnutí mysli" v důsledku požití alkoholu představuje polehčující okolnost. Další charakteristický rys trestních případů „zprznění" představuje specifický postoj soudu k důkazní hodnotě svědecké výpovědi dítěte. K té se Krajský soud výslovně vyjádřil v rozsudku v případu 8leté Anny Ošťadalové. Její výpovědi nakonec důkaz-ní váhu přiznal. Postoj Krajského soudu se stane pochopitelným, pokud se seznámíme s dobovým náhledem na důkazní hodnotu svědecké výpovědi dítěte. Bohuš Tomsa ve svém článku z roku 1918 odlišil psychologii dítěte od psychologie dospělého a konstatoval, že se procesní právo a praxe této skutečnosti dosud nedovedly přizpůsobit. Uvedl, že v praxi se vyskytla řada trestních případů mravnostních deliktů, které byly vyvolány jen „citlivostí dětské fantazie", a že se proto praxe dívá na výpověď dítěte ohledně tohoto zločinu kritičtěji a tam, kde proti obžalovanému svědčí jen výpověď dítěte, jej raději osvobozuje, než aby jej prohlásila vinným. Reprodukoval i názory některých psychologů, kteří se vyslovili pro úplné vyloučení dětí ze svědectví nebo kteří označili děti mladší sedmi let za neschopné svědčit. V závěru však dal slovo psychologu Michelovi, který proti odpůrcům svědecké výpovědi dítěte argumentoval: „Či snad měl by ten, kdo např. spáše trestný čin na dítěti, uniknouti trestu jen proto, poněvadž tu není jiných svědků než dítěte?...bude-li dítětem nade vší pochybnost prokázána vina nebo nevina obžalovaného, musí…následovati jeho osvobození nebo odsou-zení. Jednati jinak bylo by zločinem na dítěti, zločinem na celé společnosti."[21] Třetím charakteristickým rysem uvedených trestních případů je skutečnost, že vyvolávají určitou pochybnost o tom, zda jednání pachatelů opravdu naplnila skutkovou podstatu „zprznění". Je otázkou, zda úmysl pachatelů skutečně směřoval k jinému tělesnému zneužití než souloži, anebo zda směřoval k souloži, čímž by byla naplněna skutková podstata znásilnění dle ustanovení § 127, které nevyžadovalo, aby zločin byl dokonán? Nemělo státní zastupitelství například zločin Jakuba Kydala kvalifikovat jako znásilnění dle ustanovení § 127? Soudní senáty nebyly při rozhodování o výši trestu či o kvalifikaci zločinu vždy jednotné, převažoval však

[19] Viz tamtéž, sg. C 1894/651, č. kart. 1091, zprznění – Jakub Kydal.
[20] Viz LEPAŘ, M.: c. d., s. 10.
[21] Viz TOMSA, Bohuš: Svědecká výpověď dítěte. Její psychologie a průvodní hodnota. Právník, 1918 (ročník LVII.), s. 249 – 261.

mírnější postoj k pachateli a zločinu. C. k. krajský soud v Olomouci ukládal za „zpr-znění" velmi mírné tresty, většinou daleko pod dolní hranicí trestní sazby. Do výše trestu se pravidelně promítaly polehčující okolnosti i ohled na nevinnou rodinu, kterou pachatel živil. Tyto skutečnosti bral v úvahu státní zástupce i soud, poukazovali na ně též obhájci. Přísnější trest těsně za dolní hranicí trestní sazby uložil soud Jakubu Kydalovi, který spáchal zločin na neteři a ve zločinu delší dobu pokračoval. Soud nezohlednil jeho tvrzenou opilost, navíc pa-chatel neživil rodinu, kteréžto skutečnosti by také mohly ovlivnit výši trestu.

V roce 1893 se před C. k. krajský soud v Olomouci dostaly hned dva trestní případy „zprznění krve". V prvním z nich obžalovalo olomoucké státní zastupitelství Jana Michalíčka, 50letého ženatého domkaře z obce Jedlí a jeho 21letou dceru, svobodnou služebnou Marii Mi-chalíčkovou. V přípravném vyšetřování se oba doznali, že spolu v roce 1892 čtyřikrát soulo-žili. Hlavní líčení proti Michalíčkovi se konalo v jeho nepřítomnosti, protože se přesto, že mu bylo předvolání řádně doručeno, k soudu nedostavil. Za přitěžující okolnosti považoval Kraj-ský soud pokračování v činu a svedení dcery, za polehčující doznání a dosavadní bezú-hon-nost. Proto aplikoval ustanovení § 54 a vzhledem k manželce obžalovaného i ustanovení § 55, a odsoudil jej k žaláři na tři měsíce zostřenému jedním půstem každý týden. Hlavní líče-ní proti jeho dceři Marii Michalíčkové se konalo v jiném termínu a z důvodu ochrany veřejné mravopočestnosti s vyloučením veřejnosti. U Michalíčkové uznal soud za polehčující dozná-ní a dosavadní bezúhonnost, za přitěžující pokračování v činu. Použil tedy ustanovení § 54 a vzhledem k nevinnému dítěti pachatelky i ustanovení § 55. Soud jí uložil žalář v trvání dvou měsíců doplněný jedním půstem týdně.[22]

O několik měsíců později rozhodoval Krajský soud o zločinu „zprznění krve" Josefa a Marie Chlebníčkových, 45letého ženatého podruha a zedníka z Brníčka a jeho 17leté svobod-né dcery. Oba obžalovaní se doznali, že spolu v roce 1893 dvakrát souložili. Josef Chlebníček omlouval své jednání úplnou opilostí při obou skutcích. Vzhledem k tomu, že měnil výpověď - při hlavním jednání totiž nejdříve uvedl, že byl jen trochu opilý, později tvrdil úplnou opilost - i vzhledem k tomu, že jeho dcera vypověděla, že poprvé byl opilý, podruhé ale ne, a že dle soudu by ve stavu úplné opilosti soulož nebyla možná, mu soud neuvěřil. Marie Chlebníčková se doznala, že vykonání soulože dovolila. Krajský soud uznal oba pachatele vinnými. Za přitě-žující označil u Chlebníčka pokračování v činu a svedení dcery, za polehčující jeho doznání, bezúhonnost a rozčilení způsobené požitím lihovin. U Chlebníčkové bylo přitěžující pokračo-vání v činu, polehčující doznání, bezúhonnost, věk pod dvacet let a svedení otcem. Otce soud odsoudil k žaláři v trvání čtyř měsíců s jedním půstem týdně a jeho dceru k dvou-měsíčnímu žaláři.[23]

Oba tyto trestní případy soulože mezi příbuznými vykazují značnou podobnost, jak z hlediska skutkového, tak z hlediska trestů uložených při zohlednění polehčujících okolností, případně nevinné rodiny, pod dolní hranicí trestní sazby. Tyto tresty nicméně nebyly od dolní

[22] Viz ZAO, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc I., sg. C 1893/222, č. kart. 1082, zprznění krve – Jan Mi-chalíček a Marie Michalíčková.

[23] Viz ZAO, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc I., sg. C 1893/692, č. kart. 1085, zprznění krve – Josef Chlební-ček a Marie Chlebníčková.

hranice trestní sazby tak vzdálené jako tresty v trestních věcech „zprznění“. V jednom z těchto případů obžalovaný stejně jako u zločinu „zprznění“ omlouval své skutky úplnou opilostí v obou případech, což svědkyně nepotvrdila, a soud tomu vzhledem k dalším okolnostem případu neuvěřil. Rozčilení způsobené požitím alkoholických nápojů uznal jen za polehčující okolnost. Mladistvou, respektive věku mladistvých blízkou, dceru potrestal soud mírněji než jejich otce. Soud rozhodl, že je otcové ke zločinům svedli. O násilí ze strany otců či bránění se ze strany dcer se trestní spisy nezmiňují, v jednom případě je výslovně uvedeno, že dcera otci soulož „dopustila“, dovolila.

V roce 1891 rozhodoval olomoucký krajský soud o poměrně častém zločinu „svedení ke smilstvu“ a také o přestupku proti veřejné mravopočestnosti dle § 501. Ze „svedení ke smilstvu“ byl obžalován 35letý ženatý nádeník Martin Zaorálek z Biskupic, z přestupku „smilstva mezi příbuznými a sešvakřenci“ jeho nevlastní dcera, 25letá svobodná domkařská dcera Františka Bémová, řečená Kabilková. Před hlavním přelíčením byli oba provinilci ve vazbě. Popis skutkového stavu věci svědčí o velmi komplikovaných rodinných poměrech. 23letý Martin Zaorálek se v roce 1879 oženil s vdovou Annou Bémovou, matkou 13leté dcery Františky. Od roku 1882 sváděl nevlastní 16letou dceru a souložil s ní. Z jejich dlouhodobého poměru se narodily tři děti a v době soudu čekala Františka Bémová čtvrté dítě. S její matkou Annou Bémovou měl Zaorálek další dvě děti. Soud jednomyslně odsoudil obžalovaného k těžkému žaláři v trvání šesti měsíců s jedním půstem každý měsíc, přičemž zohlednil, že je dosud bezúhonný, že se přiznal a že musí živit rodinu. Za přitěžující označil skutečnost, že v poměru pokračoval delší dobu. Bémová byla odsouzena ke třem týdnům vězení s jedním půstem týdně se zohledněním její bezúhonnosti, přiznání se, svedení nevlastním otcem, avšak i pokračováním „nemravného poměru“ po delší dobu.[24]

Tresty, uložené pod dolní hranicí trestní sazby, v tomto případu přišly evidentně velmi pozdě, těžko říct, jaký mohly mít efekt po devíti letech faktického soužití viníků a čtyřech dětech. Ustanovení § 501 požadovalo, aby po odpykání trestu učinil úřad opatření k rozloučení viníků. Zda se tak stalo v tomto případě a zda bylo případné opatření účinné, nevíme.

Zajímavý trestní případ zločinu sbíhajícího se s mravnostním přestupkem rozhodoval C. k. krajský soud v Olomouci v roce 1893. Pětice mladíků z obce Vlkoš se dle obžaloby do-pustila „veřejného násilí bezprávným omezováním osobní svobody“ dle ustanovení § 93 a zároveň „hrubé urážky mravopočestnosti anebo stydlivosti“ dle ustanovení § 516. Dne 17. 6. 1893 šla Rosalie Mertová ve Vlkoši nakupovat. 24letý svobodný pacholek Jan Pola, 19letý svobodný rolnický syn František Křížan a 25letý svobodný rolnický syn Fabián Otáhal leželi na náspu a požádali pacholka Jana Šebečka, aby k nim Mertovou dovedl. Když se tak stalo, kdosi z mladíků jí podrazil nohy a ona spadla na jejich nohy. Když vstala, začala mladíky kopat. Opět ale byla převalena a spadla do klína dalšímu pacholkovi Florianu Tománkovi, který se však jednání ostatních neúčastnil. Pola, Křížan a Otáhal sahali Mertové pod sukně, stavěli ji vzhůru nohama, plácali po zadku a podobně, přičemž ji drželi za ruce a ucpali jí ústa šátkem.

[24] Viz tamtéž, sg. 1891/649, č. kart. 1075, svedení ke smilstvu a smilstvo mezi příbuznými a sešvakřenci – Martin Zaorálek a Františka Kabilková.

Soudci se jednomyslně shodli na osvobození pacholků Šebečka a Tománka, neboť první z nich Mertovou k mladíkům přivedl netušíc, co se s ní bude dít, a druhý se dle svědků jednání ostatních neúčastnil. Za použití ustanovení § 54 – Pola se částečně přiznal a byl bezúhonný, ostatním dle soudu svědčila bezúhonnost - byli odsouzeni k těžkému žaláři v trvání čtyř měsíců zostřenému jedním půstem týdně a k náhradě škody v částce 32 zlatých a 50 krejcarů Rosalii Mertové rukou společnou a nerozdílnou. První a třetí soudce navrhovali trest pěti měsíců těžkého žaláře s jedním půstem týdně, druhý soudce a předseda čtyři měsíce. Odsouzení podali proti rozsudku zmateční stížnost, C. k. nejvyšší zrušovací soud ji však ihned odmítl. Pola totiž neoznačil příčinu neplatnosti rozsudku a u druhých dvou odsouzených šlo částečně o neodůvodněnou stížnost a částečně o neprovedení příčiny neplatnosti ve smyslu zákona.[25]

V tomto případu je třeba poukázat na skutečnost, že Krajský soud při vyměření trestu pod dolní hranicí trestní sazby u dvou obžalovaných neaplikoval ustanovení § 54 v souladu se zákonem. Zákonodárce totiž požadoval existenci více polehčujících okolností pro zmírnění trestu, u Křížana a Otáhala však soud uvedl pouze jedinou polehčující okolnost, dosavadní bezúhonnost. U Křížana by druhou polehčující okolností mohl případně být jeho věk, v rozsudku však žádné další polehčující okolnosti vyjmenovány nejsou.

Trestní zákon z roku 1852 upravoval mravnostní zločiny, které jsou v převážné míře (kromě dobově podmíněných zločinů pohlavního styku se zvířetem a homosexuality) trestné dodnes. V důsledku vývoje trestního práva samozřejmě došlo k úpravám koncepcí některých zločinů, například k širšímu pojetí znásilnění, jinému pojetí pohlavního zneužití. Kuplířství je dnes vymezeno obecněji a případy sexuálního nátlaku, které nebylo možné dle zákona z roku 1852 postihnout, v současnosti stíhá stejnojmenná skutková podstata. Skutkové podstaty byly zpravidla kvalitně formulované, s odstupňovanými tresty dle jejich závažnosti, což platilo i pro základní a kvalifikované skutkové podstaty týchž zločinů. Kladně je třeba hodnotit trest-něprávní ochranu dětí mladších 14ti let a mladistvých před pohlavním zneužitím, předčas-ným pohlavním stykem a prostitucí.

Naopak některé mravnostní přečiny a přestupky upravené v Trestním zákoně z roku 1852 v současnosti trestné nejsou, což se týká dobově podmíněného, byť už ve své době co do stíhání různě omezeného, cizoložství nebo „zmrhání pod přípovědí manželství“. Kazuisticky formulované přestupky „smilstva služebné s nezletilým synem“ či „zmrhání nezletilé příbuzné“ by dnes bylo možné stíhat, pokud by byla naplněna například skutková podstata sexuálního nátlaku, a jiné tehdejší mravnostní přestupky a přečiny například v rámci dnešních skutkových podstat kuplířství, prostituce ohrožující mravní vývoj mládeže, soulože mezi příbuznými a podobně. Pokud jde o formulování těchto přečinů a přestupků a odstupňování jejich trestů, adekvátních jejich závažnosti, lze konstatovat totéž jako u mravnostních zločinů.

[25] Viz tamtéž, sg. C 1893/435, č. kart. 1083, veřejné násilí a hrubá urážka veřejné mravopočestnosti – Jan Pola, František Křížan a Fabián Otáhal.

Vycházíme-li z prozkoumaného vzorku sedmi trestných případů šesti mravnostních zločinů a dvou mravnostních přestupků z 2. poloviny 80. a 1. poloviny 90. let 19. století, můžeme konstatovat, že C. k. státní zastupitelství v Olomouci tato trestná jednání řádně stíhalo. Občas nicméně při rozboru konkrétního trestního případu vzniká pochybnost o zvo-lené trestněprávní kvalifikaci některých zločinů, zda například nemělo státní zastupitelství stíhat spíše násilné smilstvo dle ustanovení § 127 než zprznění dle ustanovení § 128. V sou-ladu s ustanoveními Trestního zákona zohledňovali státní zástupci existenci polehčujících okolností a povinnost obžalovaného nebo obžalované živit rodinu, a žádali proto C. k. krajský soud, aby s ohledem na tyto skutečnosti zmírnil v zákonných mezích trest. Státní zástupci též někdy navrhovali C. k. krajskému soudu, aby z důvodu ochrany mravopočestnosti vyloučil veřejnost, a soud jim vyhovoval. Občas však při shodném zločinu byla veřejnost vyloučena a jindy ne, vylučování veřejnosti bylo tedy poněkud nahodilé. C. k. krajský soud i zohledňoval polehčující a přitěžující okolnosti a povinnost živit rodinu i z vlastní iniciativy a většinou v souladu se zákonem (kromě jednoho trestního případu, kdy zákonné podmínky splněny nebyly) ukládal tresty pod dolní hranicí hranicí trestních sazeb, výjimečně blíže k horní hranici. Zvlášť markantní případ ukládání trestů daleko pod dolní hranicí trestní sazby představovaly trestní věci „zprznění“. Soudci se ne vždy shodli ohledně výše trestu nebo trest-něprávní kvalifikace pachatelova jednání, nakonec však vítězil mírnější postoj k pachateli a zločinu. Tvrzené úplné opilosti pachatelů při zločinech však soud s ohledem na svědecké výpovědi a další okolnosti nevěřil a zohledňoval „prudké hnutí mysli“ v důsledku opilosti jen jako polehčující okolnost. Krajský soud byl v trestních případech „zprznění“ konfrontován se svědeckými výpověďmi dětí pod 14 let, ale přes určitou opatrnost ve vztahu k nim jejich důkazní hodnotu uznával.

Pachateli mravnostních zločinů a přestupků byli v prozkoumaných trestních případech muži ve věku od devatenácti až do padesáti let, většinou starší než jejich oběti, pachatelkami dívky ve věku od sedmnácti do dvaceti pěti let, oběťmi pak dívky mladší než čtrnáct let (nejmladší obětí byla osmiletá dívka), případně starší, jak dívky pachateli cizí, tak příbuzné či nevlastní dcery pachatele. Co do společenského postavení se v těchto trestních případech objevili pachatelé od pacholků, nádeníků, zedníků, tkalců až k rolnickým synům.

Máme-li srovnat praxi C. k. státního zastupitelství a C. k. krajského soudu v Olomouci v 2. polovině 80. a 1. polovině 90. let 19. století a jejich praxi na konci 19. a na počátku 20. století prostřednictvím určitých vzorků prozkoumaných trestních případů, můžeme konsta-tovat, že trestní případy z dřívějšího období nevykazují problematické rysy trestních případů z konce 19. a poč. 20. století. Může to být částečně dáno tím, že v dřívějším období C. k. krajský soud v Olomouci téměř nerozhodoval o případech znásilnění, ve kterých bylo na konci 19. a na počátku 20. století C. k. státním zastupitelstvím často zastavováno trestní stíhání, přičemž toto rozhodnutí bylo založeno na výpovědi slabomyslného svědka, nebo C. k. státní zastupitelství ani nevyslechlo obviněného a důležitého svědka. V daných trestních případech také pachatelé (nebo jiní lidé v jejich prospěch) ovlivňovali svědky. Avšak i v případech jiných mravnostních zločinů, „zprznění“ a „svedení ke smilstvu“, docházelo kon-cem 19. a na počátku 20. století k prokazatelnému ovlivňování svědků pachatelem nebo k tomu, že C. k. krajský

soud v Olomouci nepřiložil důležitost svědecké výpovědi dítěte a jeho matky. Oproti tomu tentýž soud v 1. polovině 90. let 19. století svědecké výpovědi dítěte ohledně zločinu zprznění uvěřil, i když poukázal na nutnost opatrnosti. 8letá dívka tehdy zopakovala výpověď pachateli do očí, její výpověď potvrdil též další svědek, 11letý bratr, v trestním případu „zprznění" z roku 1910 však šlo o 4letou dívku, která se před soudem rozplakala a měnila výpověď a výpověď její matky soud nesprávně označil za svědecky irelevantní. Prozkoumané trestní případy z 2. poloviny 80. a 1. poloviny 90. let 19. století též neprokazují ovlivňování svědků, ke kterému v případech z konce 19. a počátku 20. století jednoznačně docházelo a které negativně ovlivňovalo konečné rozhodnutí soudu v trestní vě-ci. V případech z dřívějšího období se neukázal ani problém negativního postoje soudu ke změně ve výpovědi oběti, v prozkoumaných případech totiž k žádné takové změně nedošlo. V trestních případech z 2. poloviny 80. a 1. poloviny 90. let 19. století obětem mravnostních zločinů a přestupků pomáhala i skutečnost, že většinou existovali svědci těchto zločinů.

APLIKACE SMLOUVY NÁJEMNÍ NA PŘEPRAVNÍ VZTAHY

MARTIN CEMPÍREK

ÚVOD

Právní zajištění přepravy nalézáme již v římském právu. Právními instituty upravujícími přepravu byly Lex Rhodia de iactu1 a Fenus naticum.2 V době Římské říše byla nejvíce využívána námořní přeprava. Tato právní úprava byla postavena na odpovědnostních principech, na základě kterých byla řešena náhrada škody za ztracené, do moře vyhozeného zboží. V římském právu se setkáváme, mimo jiné, s přiměřenou aplikací smlouvy o dílo Locatio conductio operis, na přepravu. „Locator" zadával nebo objednával dílo a „Conductor" se zavázal řádně vykonat převzaté dílo. Za řádné splnění díla se považovalo zdárné přepravení věci do místa určení.

Současný kodifikovaný právní institut „dopravní smlouvy" se postupem času vyvinul z prostého pronájmu pracovní síly.3 Z pohledu současné české právní úpravy rozdělujeme smlouvy související s dopravou do dvou skupin. V první skupině nalézáme smlouvy související se zajištěním přepravy, jako je smlouva o přepravě věci a smlouva zasilatelská. Druhá skupina smluv upravuje využívání dopravních prostředků.4 V našem příspěvku chceme poukázat na vývoj nájemní smlouvy aplikující se na přepravu, která patří do pomyslné druhé skupiny přepravních smluv.

1. PRÁVNÍ ÚPRAVA PŘEPRAVY V 19. A PRVNÍ POLOVINĚ 20. STOLETÍ

Rozvíjející se mezinárodní obchod kladl nové požadavky na přepravu, kdy v důsledku rozšíření komunikačních tras vzrostl význam pozemní přepravy. Postupem času se začínaly ob-

[1] *„Předpis práva rhodského, recipovaný Římany, se týkal rozdělení nebezpečí námořní plavby mezi vlastníky nákladu a lodi. Jestliže totiž při námořní plavbě musila býti část nákladu obětována, zvláště vyhozena do moře k ulehčení lodi (iactus levandae navis gratis), měli vlastníci ztraceného zboží nárok, aby jim škoda byla poměrně nahrazena vlastníky zachráněného zboží a lodi. Za tím účelem měli proti* ***kapitánu (magister navis)****, s nímž uzavřeli smlouvu o dopravě,* ***actio locati****, on pak měl proti vlastníkům zachráněných věcí* ***actio conducti****. Byla-li pak smlouva s provozovatelem lodní živnosti právnicky formulována jako nájem lodi (určitého místa lodní prostory) –* ***locatio conductio rei*** *– byly příslušné žaloby actio conducti vlastníků ztraceného zboží a actio lacati kapitánova."* VÁŽNÝ, J. *Římské právo obligační*. Brno : Čs. A. S. Právník v Brně, 1946, s. 98-99.

[2] *„Zvláštním případem zápůjčky bylo tzv. fenus nauticum, jakési římské námořní havarijní pojištění. Dlužník měl totiž zapůjčenou sumu vracet věřiteli pouze s podmínkou, že jeho loď vykoná svou obchodní cestu úspěšně (cestou neztroskotá a dojede do určeného přístavu). V tomto případě se braní úroků mohlo sjednat i neformálně, věřiteli se také povolovalo zvýšení úrokové míry, protože smlouva byla riskantní (aleatorní): neboť věřitel nesl riziko zápůjčky, která se nevyplácela předem, ale jen tehdy, když loď se z cesty vrátila."* KINCL, J. – URFUS, V., - SKŘEJPEK, M. *Římské právo.* 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995. s. 246.

[3] Viz. BEJČEK, J, ELIÁŠ, K., RABAN, P. et al. *Kurs obchodního práva. Obchodní závazky*. 4. vyd. Praha : C. H. Beck, 2007. s. 403.

[4] Blíže tamtéž, s. 404.

jevovat specializované subjekty, které zajišťovaly profesionální zajištění přepravy v rámci své podnikatelské činnosti. Jejich úloha se zvyšovala především v období napoleonských válek a těsně po nich. Lepší právní zajištění přepravy umožňovaly jednotlivé právní předpisy jako např. francouzský Code civil nebo rakouské ABGB. Právní věda se v této době začíná přizpůsobovat novým požadavkům společnosti. Např. ve Francii v období 17. - 18. století nalézáme počátky judikatury věnující se oblasti přepravy.[5] Rakouský ABGB neupravoval smluvní typy řešící problematiku přepravy. Na přepravněprávní vztahy byly přiměřeně aplikovány jednotlivé smluvní typy. Jednalo se např. o smlouvu o dílo, smlouvu nájemní nebo smlouvu námezdní. Na jednotlivé rozdíly mezi těmito smluvními typy poukazuje Krčmář, který u těchto smluvních typů rozdílně chápe předmět právního vztahu[6]. Poukazuje na skutečnost, že v praxi všedního dne nedocházelo k přesnému rozlišování jednotlivých smluvních typů, zda se jedná např. o smlouvu o dílo nebo smlouvu nájemní. *„Přes to i zde dlužno státi na tom, že slib výsledku znamená smlouvu o dílo, slib bezprostředního poskytování sil pracovních smlouvou služební, jen že doznati jest, že není vnitřního rozdílu mezi smlouvami takovými, např. mezi smlouvou, kterou se zavazuje po určitý čas povoz v dispozici dáti."*[7] Aplikační praxe těchto smluv na přepravní vztahy vyústila v právní úpravu smlouvy speditorské a smlouvy povoznické ve Všeobecném obchodním zákoníku z roku 1863.

2. SMLOUVA NÁJEMNÍ – PRÁVNÍ ÚPRAVA ZAKOTVENÁ V ABGB A PŘEVZATÁ ČESKOSLOVENSKÝM PRÁVNÍM ŘÁDEM

V meziválečném období se začíná rozvíjet mezinárodní obchod a s ním spojené zasilatelství a dopravní služby. V této době vzrůstala důležitost dopravy, která si vyžadovala jistější právní rámec. Přepravní smlouvy byly samostatně zakotveny ve Všeobecném obchodním zákoníku. Konkrétně se jednalo o smlouvu speditérskou a smlouvu povoznickou.

V době I. Československé republiky byla poměrně běžná aplikace smlouvy nájemní na přepravní vztahy. Při aplikaci tohoto smluvního typu na přepravu bylo nutné zohlednit drobné odchylky od běžného nájmu nebo pachtu věci. Pod vlivem aplikační praxe rozpracovala československá právní teorie změny a posuny ve výkladu nájemní smlouvy, které se uplatňovaly, byl-li předmětem nájmu dopravní prostředek.

Smlouvu nájemní upravoval ABGB v §§ 1090 an. Na základě tohoto smluvního typu nájemce obdržel od pronajímatele užívání nespotřebitelné věci na určitý čas a za určitou cenu. Pronajímatel se zavázal přenechat nájemci věc způsobilou pro užívání vyplývající ze smlouvy. Nájemce byl povinen ji v tomto stavu udržovat po dobu trvání nájmu. Tehdejší právní úprava vymezovala předmět nájmu jako nespotřebitelnou věc.

[5] PELIKÁNOVÁ, I. *Komentář k zákonu č. 513/1991 Sb. Smlouva zasilatelská. Systém Aspi* [databáze]. Verze 13/2011. Wolters Kluwer ČR, a. s., [cit. 2011-06-28].
[6] Srv. KNAPP, V. *Teorie práva.* 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995. s. 203-204.
[7] KRČMÁŘ, J., O smlouvě námezdní dle práva rakouského se zřetelem ku právu římskému. Praha, 1902, s. 96.

V běžném obchodním styku byla používána i nájemní smlouva a její aplikace na přepravněprávní vztahy. Československý meziválečný právní teoretik Sedláček vymezuje rozdíl mezi nájmem a pachtem tímto způsobem *„…lze–li věci užívati, aniž se dále obdělává (zpracuje) je to smlouva nájemní, pachtovní však, může-li jí býti používáno jen vynaložením píle a práce.“*[8] Pronajatou věcí se mohla stát movitá nebo nemovitá věc.

3. APLIKACE NÁJEMNÍ SMLOUVY V PŘEPRAVĚ VERSUS „PACHT DOPRAVNÍ KONCESE“

Rozvíjející se ekonomické vztahy v meziválečném období potřebovaly řešit nové situace, jakými nebyl pouze nájem dopravního prostředku za účelem přepravy věci, ale objevovaly se i případy, kdy byl propachtován celý dopravní podnik. Tento právní vztah sice upravovala smlouva nájemní, ale nazýváme ho pachtem dopravní koncese. Jedná se o situaci, kdy je věc propachtována kvůli „plodům a užitkům“, tzn. u dopravního podniku kvůli zisku. Od smlouvy nájemní, aplikované na přepravněprávní vztahy, se odlišovala smlouva upravující pacht automobilu. Pacht automobilu se aplikoval na případy, když majitel povoznické koncese propachtoval svůj podnik se všemi dopravními prostředky a nemovitostmi. *„Pacht automobilu, dá-li majitel garáže autodrožku k dispozici druhému podnikateli v rámci své koncese povoznické, mluvívá se zde též o pachtu koncese…“*[9] Sedláček poukazuje na skutečnost, že se jedná spíše o propachtování živnosti než samotný pacht automobilu.

Podle Sedláčka se jednalo o nájem automobilu, když jej majitel předal nájemci, aby jej sám řídil nebo k řízení použil svého řidiče. *„Nájmem automobilu je, když majitel garáže mně jej dá k dispozici, abych jej sám řídil anebo abych svým šoferem dal říditi.“*[10] Předmět nájmu byl pronajímatelem nájemci postoupen na základě právního titulu – nájemní smlouvy. Odlišení nájmu od výpůjčky bylo stanoveno úplatností smlouvy. *„Zákon uvádí konečně jako smluvní znak dočasnost trvání smluvního poměru…“*[11] Sedláčkem specifikované smluvní znaky smlouvy nájemní aplikované na přepravu jsou následující:

- Určení dopravního prostředku, jedná se o věc nezuživatelnou a nezastupitelnou,[12]
- dočasnost užívání dopravního prostředku, bylo možné stanovit výslovně nebo mlčky,[13]
- úplatnost – závazek nájemce zaplatit za užívání dopravního prostředku nájemné.[14]

Jednalo se o konsensuální smlouvu. Strany, které takovouto smlouvu uzavíraly, musely určit dopravní prostředek, který bude předmětem nájmu. Doba užívání dopravního pro-

[8] SEDLÁČEK, J. Obligační právo II. Brno : Čsl. Akademický spolek »Právník« v Brně, 1946. s. 81.
[9] Tamtéž, s. 82.
[10] Tamtéž, s. 82.
[11] Tamtéž, s. 81.
[12] Pokud by se jednalo o zastupitelnou věc, nemohla by se podle Sedláčka smlouva nájemní použít „…jde-li o věci zastupitelné, podléhá úmluva taková předpisům o zápůjčce. Tamtéž, s. 81.
[13] Blíže, tamtéž, s. 93.
[14] Srv. podstatné části smlouvy o nájmu dopravního prostředku, jak ji upravuje současná právní úprava Viz. PLÍVA, S. *Obchodná závazkové vztahy.* 1. vyd. Praha : ASPI, a. s., 2006. s. 259.

středku mohla být stanovena přímo ve smlouvě, např. po určitý čas nebo pouze pro konkrétní účel. Nebyla – li takto doba nájmu určena, byla smlouva uzavřena na dobu neurčitou. Nájemní vztah se ukončoval dohodou účastníků nebo výpovědí jedné ze smluvních stran. Smluvní strany dále sjednaly nájemné, které bude placeno.[15] Opravy svěřeného dopravního prostředku byl povinen zajistit pronajímatel. *„Pronajímatel má se postarati o opravy věci, a to i takové opravy, které byly způsobeny řádným užíváním nájemcovým, mimořádné zhoršení věci nezavazuje však pronajímatele k opravě.“*[16] Došlo-li k závadě v průběhu přepravy, byl nájemce oprávněn zajistit opravu na účet pronajímatele. Účastníci si však mohli svá práva ujednat odchylně. Nájemce musel ke svěřenému dopravnímu prostředku přistupovat s péčí řádného hospodáře, která spočívala zejména v povinnosti užívat věc smluveným způsobem a věc po skončení nájmu vrátit v dobrém stavu. Pokud v průběhu užívání dopravního prostředku vznikla pronajímateli škoda v důsledku špatného užívání pronajaté věci, musel pronajímatel prokázat, *„…že mu věc byla vrácena vadná…“*[17] Náhrada škody musela být uplatněna během roční promlčecí lhůty, která byla prekluzivní.

O nájemní smlouvu se však nejednalo, když majitel automobilu dal k dispozici automobil se svým řidičem. V tomto případě se jednalo o smlouvu o dílo. Sedláček tuto smlouvu nazývá smlouvou podnikatelskou.

4. SROVNÁNÍ SE SOUČASNOU OBCHODNĚPRÁVNÍ ÚPRAVOU

Při srovnání s dnešní právní úpravou, obchodněprávním institutem, smlouvou o nájmu dopravního prostředku,[18] nalézáme mnoho podobností. *„Podle § 630 obchodního zákoníku představuje smlouva o pronájmu dopravního prostředku dohodu, ve které se jedna strana (pronajímatel) zavazuje druhé straně (nájemci), že mu přenechá dopravní prostředek k dočasnému užívání. Nájemce se zavazuje zaplatit pronajímateli úplatu (nájemné).“*[19] Také podstatné části smlouvy o pronájmu dopravního prostředku jsou takřka totožné ve srovnání se Sedláčkovým vymezením smluvních znaků smlouvy nájemní.[20]

„V případě, že se bude jednat o nájemní vztah mezi podnikatelem a osobou, která předmět nájmu nechce využít v rámci své podnikatelské činnosti, popřípadě mezi dvěma nepodni-

[15] Nájemné mohlo být placeno i v naturáliích, například řidič pronajmutého dopravního prostředku, mohlo odvést práci (např. uskutečnit několik jízd pro pronajímatele). V pochybnostech se použila vyvratitelná domněnka, že nájemné má být sjednáno v penězích. SEDLÁČEK, J. Obligační právo II. Brno : Čsl. Akademický spolek »Právník« v Brně, 1946. s. 82.

[16] Tamtéž, s. 84.

[17] Tamtéž, s. 91.

[18] Např. BEJČEK, J, ELIÁŠ, K., RABAN, P. et al. *Kurs obchodního práva. Obchodní závazky*. 4. vyd. Praha : C. H. Beck, 2007. s. 420.

[19] PLÍVA, S. *Obchodná závazkové vztahy*. 1. vyd. Praha : ASPI, a. s., 2006. s. 259.

[20] Srv. SEDLÁČEK, J. Obligační právo II. Brno : Čsl. Akademický spolek »Právník« v Brně, 1946. s. 81.

kateli, pak je nutno využít příslušných ustanovení o nájmu (§ 663 a násl. a zejména zvláštních ustanovení o podnikatelském nájmu věcí movitých dle § 717 a násl. občanského zákoníku."[21]

Současná smlouva o nájmu dopravního prostředku je použitelná na všechny prostředky ve všech druzích dopravy. Může být uzavřena na dobu určitou nebo neurčitou. K platnému uzavření stran se vyžaduje, aby smlouva byla uzavřena písemně. Nájemné je dohodnuto ve smlouvě nebo může být placeno v obvyklé výši, v době uzavření smlouvy. Ustanovení této smlouvy jsou dispozitivní. Dopravní prostředek musí být použit k obvyklému účelu, nájemce je povinen dbát, aby na dopravním prostředku nevznikla škoda. Užívaný dopravní prostředek udržuje nájemce na účet pronajímatele, ve stavu v jakém ho převzal *„…má právo na náhradu nákladů vynaložených na opravy užívaného dopravního prostředku za podmínky, že potřebu oprav oznámil bez zbytečného odkladu pronajímateli a právo na tyto náklady uplatnil u pronajímatele do tří měsíců po jejich vynaložení…"*[22] Nájemce je odpovědný za škody na dopravním prostředku, které způsobí sám nebo osoby, kterým umožnil přístup k dopravnímu prostředku.

ZÁVĚR

S nájmem dopravního prostředku se setkáváme již odedávna. Tento právní institut a s ním spojená forma podnikání byla vynucena rozvojem dělby práce a specializace ve společnosti.

Ustanovení rakouského ABGB upravující smlouvu nájemní a pacht, původně určená na pronájem zemědělských pozemků, zaznamenala značnou využitelnost pro nově se rozvíjející přepravněprávní vztahy. Byla to reakce na aktuální potřeby v dané době, která umožňovala zrychlit toky zboží a přispěla k řešení problémů souvisejících s pořizováním vozového parku a jeho provozem.

[21] BEJČEK, J, ELIÁŠ, K., RABAN, P. et al. *Kurs obchodního práva. Obchodní závazky*. 4. vyd. Praha : C. H. Beck, 2007. s. 420

[22] PLÍVA, S. *Obchodná závazkové vztahy*. 1. vyd. Praha : ASPI, a. s., 2006. s. 260.

POSTAVENIE A ÚLOHY ADVOKÁCIE V SÚDNEJ REFORME CÁRA ALEXANDRA II.

KATARÍNA FEDOROVÁ

ÚVOD

Zákon o zriadení súdnych orgánov, Zákon o trestnom procese, Zákon o občianskom procese a Zákon o trestoch, ukladaných zmierovacími sudcami vydané 20. novembra 1864, boli základnými zákonmi súdnej reformy, ktorá mala pretvoriť archaický súdny systém Ruského impéria. Snaha reformovať nefunkčné súdnictvo si vyžiadala vytvorenie advokácie ako inštitútu nevyhnutného na zabezpečenie reálnej nezávislosti súdu a udržanie princípov zákonnosti tak občianskeho, ako aj trestného procesu[1]. Hoci aj do roku 1864 pôsobili v Rusku zástupcovia účastníkov konania, tzv. vybavovači vecí, nazývaní aj advokáti[2], s ohľadom na inkvizičný, písomný a neverejný charakter doreformného procesu takíto zástupcovia neplnili a ani nemohli plniť úlohy advokátov v poreformnom ponímaní. Zákony súdnej reformy nadobudli účinnosť 17. apríla 1866 – v deň otvorenia nových súdov. V tento deň začalo svoju funkciu vykonávať aj prvých 27 advokátov, nazývaných v zákonoch súdnej reformy prísažní poverení. V roku 1886 bolo v Rusku viac ako 1600 prísažných poverených, v roku 1913 ich bolo 5658.[3] Prvé roky pôsobenia ruskej advokácie boli neľahké tak pre jej stavovskú organizáciu, ako aj jednotlivých členov. Prísažní poverení vzbudzovali spočiatku chladné reakcie tak v spoločnosti, ako aj vo vládnucich kruhoch. Napriek tomu, že významní právnici tej doby medzi úlohy advokácie trochu romanticky zaraďovali predovšetkým schopnosť *„nazrieť do tajov duše svojho klienta, povedať všetko, čo je v jeho prospech, čo sám nevie, nemôže alebo*

[1] Myšlienka o inkorporovaní inštitútu advokácie, vytvoreného podľa vzoru západoeurópskych krajín, do ruského právneho poriadku, vzbudzovala spočiatku veľkú nevôľu. Predstavitelia štátneho aparátu na čele s kniežaťom Bludovom ešte v roku 1858 deklarovali, že ruský národ nie je zrelý na zavedenie advokácie v Rusku, pričom tento názor zastával aj samotný cár. Až pod tlakom verejnej mienky vyjadrovanej v tlači zmenili autori reformy svoj postoj. FROLOV, Vladislav Viktorovič: Sudebnaja reforma 1864 goda v Rossii i ee otraženie v pravosoznanii rossijskogo obščestva serediny XIX veka. Sankt Peterburg: SPGU, 2003, s. 76.

[2] Prvýkrá sa o poverených v písomnej forme zmieňujú Psovské a Novgorodské súdne gramoty v 15. storočí. Podľa Psovskej gramoty služby poverených mohli využívať ženy, starci, invalidi a mnísi. Podľa Novgorodskej súdnej gramoty mohol služby poverených využívať ktokoľvek. Takéto ustanovenie nachádzame aj v Sudebníku z r. 1497. Sobornoe uloženie z r. 1649 povereným venuje niekoľko ustanovení. Termín advokát bol v ruských právnych normách použitý po prvý krát v r. 1716 vo vojenských zákonoch Petra I., kde sa jedna z hláv volala O advokátoch a splnomocnencoch a upravovala ich práva a povinnosti. Do r. 1864 sa advokácia v Rusku vyskytovala v troch formách: Ako advokácia Západného kraja (t.j. deviatich gubernií západnej časti európskeho Ruska), kde advokáti pôsobili pri všetkých súdoch, tak svetských, ako aj duchovných, pričom advokátom sa mohol stať šľachtic vlastnici majetok, ktorý poznal zákony a zložil predpísanú prísahu, inštitút zástupcov pri vyšetrovaní, ktorými boli predstavitelia stavu, do ktorého patril obvinený, pričom v prípade roľníkov mohol byť zástupcom statkár a inštitút prísažných zástupcov pri obchodných súdoch. SMOLENSKIJ, Boris Mojseevič: Advokatskaja dejateľnosť i advokatura rossijskoj federacijii. Rostov na donu: Feniks, s. 21.

[3] GESSEN, Iosif Vladimirovič: Istorija russkoj advokatury. Sankt Peterburg: Alľfaret, 2011 s. 3.

nechce, nezakrývajúc oči pred pravdou"[4], do radov prísažných poverených sa dostávali aj ľudia, nazerajúci na úlohy advokácie ako na *„obchod uskutočňovaný slovami"*.[5] V tlači boli advokáti nazývaní aj prísažnými švindľami, pričom ľud sa mal modliť, aby Boh zbavil národ od kobyliek a advokátov.[6] Zlom v nazeraní na činnosť prísažných poverených priniesla ich účasť v celom rade politických procesov[7], kde sa preslávili plamennými vystúpeniami na obhajobu práv človeka a občana. Advokácia začala stelesňovať novú formu sociálnej angažovanosti. V súdnej a advokátskej činnosti aktívna časť ruskej spoločnosti nachádzala nezávislosť a silu morálnej autority.[8] Spomedzi mnohých vynikli najmä V. D. Spasovič, nazývaný aj kráľom ruskej advokácie, A. M. Falkovskij, A. I. Vicyn, N. P. Archipov čí V. N. Gerard.

PODMIENKY VÝKONU ADVOKÁCIE

Podľa ustanovenia § 355 Zákona o zriadení súdnych orgánov základnými podmienkami pre výkon funkcie prísažného povereného boli dovŕšenie veku 25 rokov, vysokoškolské právnické vzdelanie a aspoň päťročná súdna prax na pozícii súdneho úradníka alebo pomocníka prísažného povereného. Prísažným povereným sa nemohol stať poddaný iného štátu, osoba vyhlásená za nespôsobilého dlžníka, zastávajúca funkciu v štátnych orgánoch alebo vo volebných orgánoch s výnimkou čestných funkcií, osoby vylúčené zo zonamu porotných sudcov a osoby, ktorých majetkové práva boli súdom obmedzené, alebo ktoré boli majetkových práv pozbavené a vysvätení duchovní. Uchádzač o funkciu prísažného povereného predložil svoju žiadosť Rade prísažných poverených, ktorá po preskúmaní jeho dokladov rozhodla o tom, či spĺňa zákonné požiadavky na výkon funkcie. V prípade kladného rozhodnutia kandidát zložil prísahu, na čo bol zapísaný do zoznamu prísažných poverených. Zápis do zoznamu bol publikovaný v tlači. Neúspešný uchádzač mohol napadnúť rozhodnutie Rady v Senáte.

Rada prísažných poverených bola dôležitým orgánom advokátskej samosprávy. Zriaďovala sa rozhodnutím súdnej komory na základe žiadosti prísažných poverených v prípade, ak v územnom obvode súdnej komory pôsobilo aspoň dvadsať prísažných poverených. Radu tvoril jej predseda, jeho zástupca a členovia, ktorí boli volení prísažnými poverenými na funkčné obdobie jedného roka. Rada rozhodovala o prijatí a uvoľnení z funkcie prísažného povereného, dohliadala na dodržiavanie zákona, viedla disciplinárne konanie a ukladala tresty, plnila úlohu prostredníka medzi prísažným povereným a jeho klientom, určovala poradie poverených na poskytovanie bezplatnej právnej pomoci, stanovovala výšku odmeny v prípade sporu medzi advokátom a klientom. Pretože Rada, rovnako ako samotný stav prísažných poverených boli inštitútmi novými, prichodilo im, podľa slov A. F. Koniho *„vytvárať*

[4] KONI, Anatolij Fedorovič: Otci i deti sudebnoj reformy. Moskva: Statut, 2003, s. 230.
[5] TRONICKIJ, Nikolaj Alekseevič: Advokatura v Rossii i političeskie proceccy 1866-1904 gg. Tula, 2000, s. 31.
[6] tamže
[7] Napríklad proces s účastníkmi Kazanskej demonštrácie v r. 1876, proces tzv. 50-tich, 193-och, proces s Verou Zasulič.
[8] SEKIRINSKIJ, Sergej Sergeevič, FILIPPOVA Tatijana Aleksandrovna: Rodoslovnaja rossijskoj svobody. Moskva: Vysšaja škola, 1993, s. 86.

naraz postupy advokátskej techniky aj pravidlá advokátskej etiky"[9]. V súdnych okruhoch, v ktorých nepôsobila Rada prísažných poverených, vykonával jej pôsobnosť všeobecný súd.

PRÁVA A POVINNOSTI ADVOKÁTOV

Zákony súdnej reformy podrobne upravovali práva, povinnosti a zodpovednosť prísažných poverených. Prísažný poverený bol oprávnený prevziať zastupovanie klienta v novej veci, tak občianskej, ako aj trestnej vo všetkých súdoch územného obvodu súdnej komory[10], v ktorej bol zapísaný. Na základe žiadosti klienta mohol prísažný poverený zastupovať klienta tiež pred súdom mimo tohto obvodu, v takomto prípade však bol povinný podriadiť sa Rade toho obvodu, kde konanie prebiehalo. V trestných veciach prísažný poverený prevzal obhajobu obžalovaného na základe dohody s obžalovaným alebo na základe rozhodnutia predsedu súdu, ktoré nemohol odmietnuť bez vážneho dôvodu. V občianskych veciach prísažný poverený zastupoval klienta na základe udeleného plnomocenstva, oznámenia účastníka konania adresovaného súdu, v ktorom vyjadril svoju vôľu byť zastupovaný konkrétnym prísažným povereným, rozhodnutia Rady na žiadosť účastníka konania a rozhodnutia súdu.

Prísažný poverený mal právo na odmenu za poskytnuté služby. Výška odmeny sa odvíjala od dohody s klientom. Hoci Ministerstvo spravodlivosti ustanovilo výšku odplaty za jednotlivé úkony advokátov, táto nebola záväzná. Ak bol advokát ustanovený súdom, odmena mu bola vyplatená zo spoločného fondu.

Za výkon svojej činnosti niesol prísažný poverený trestnoprávnu, občianskoprávnu a disciplinárnu zodpovednosť. Podľa Zákona o trestoch sa prísažný poverený dopustil trestného činu v prípade, ak úmyselne prekročil plnomocenstvo udelené klientom a úmyselne sa spolčil s protistranou v neprospech klienta, ak úmyselne odovzdal relevantné dokumenty protistrane alebo jej prezradil ich obsah, a ak úmyselne podvrhol, prisvojil si, zatajil alebo stratil dokumenty alebo majetok klienta.[11] Občianskoprávna zodpovednosť prísažného povereného nastupovala v prípade, ak svojim konaním spôsobil klientovi škodu, klient bol v takom prípade oprávnený obrátiť sa na súd, pred ktorým prebehlo konanie, v ktorom bol zastúpený prísažným povereným. Disciplináre konanie voči prísažnému povereného viedla Rada z vlastnej iniciatívy alebo na základe sťažnosti iných osôb na jeho konanie. V tomto konaní mohol byť advokátovi uložený trest napomenutia, výstrahy, pozastavenia činnosti na maximálne jeden rok, vylúčenie z radov prísažných poverených a v osobitne vážnych prípadoch Rada postúpila vec orgánom vyšetrovania v trestnom konaní.

K povinnostiam prísažných poverených ďalej patrila povinnosť mlčanlivosti a povinnosť viesť zoznam vecí, v ktorých prevzal zastupovanie a na požiadanie ho predložiť Rade. Prísaž-

[9] KONI, Anatolij Fedorovič: Sobranie čočinenij v vosmi tomach, Tom 5. Moskva: Juridičeskaja literatura, 1966, s. 144.
[10] Na základe zákonov súdnej reformy sústavu všeobecných súdov tvorili okružné súdy ako súdy prvého stupňa, súdne komory ako súdy druhého stupňa a senát ako najvyšší súd.
[11] Ustanovenia 1709, 1710 a 1711 Zákona o trestoch.

ný poverený nesmel prevziať zastupovanie v konaní, kde účastníkmi boli jeho rodinní príslušníci a prirodzene nesmel zastupovať obe procesné strany naraz, ani postupne.

"ILEGÁLNA" ADVOKÁCIA A SÚKROMNÍ POVERENÍ

Okrem oficiálnej advokácie vykonávanej prísažnými poverenými existovala v Rusku aj tzv. advokácia nelegálna. Vysoký majetkový cenz prísažnej advokácie, množstvo povinností a prísna kontrola zo strany Rady a súdu odrádzala mnohých právnikov od postavenia prísažného povereného. Zastupovaniu klientov v občianskoprávnych veciach sa preto venovali na základe poverenia. V súlade so zákonmi Ruského impéria sa „ilegálnym" advokátom mohol stať každý, komu to zákon nezakazoval[12]. Pokusom regulovať činnosť týchto osôb bol zákon z 25. mája 1874 ustanovujúci pravidlá o osobách, majúcich právo byť poverenými v súdnych konaniach. V súlade s týmito pravidlami poverenými v konaní tak pred všeobecnými, ako aj zmierovacími súdmi mohli byť osoby, disponujúce osobitnými osvedčeniami na právo zastupovať v cudzích veciach, tzv. súkromní poverení. Formu osvedčenia ustanovovalo Ministerstvo spravodlivosti. Osvedčenie vydávali Zjazdy zmierovacích sudcov, okružné súdy a súdne komory na základe žiadosti kandidáta. Oprávňovali povereného na zastupovanie na tom súde, ktorý osvedčenie vydal a na základe želania klienta aj pred apelačným alebo kasačným súdom. V roku 1913 v Rusku pôsobilo 5397 súkromných poverených.[13] Početná existencia súkromných poverených predstavovala konkurenciu pre prísažných poverených a sťažovala predovšetkým novým advokátom možnosti profesionálneho uplatnenia.

OBMEDZENIE NEZÁVISLOSTI ADVOKÁCIE

V priebehu 80-tych a 90-tych rokov 19. storočia boli zo zákonov súdnej reformy odstránené mnohé demokratické inštitúty, zmenené súdnictvo vo veci trestných činov proti štátu, znížený počet vecí v pôsobnosti porotných súdov. Advokácia taktiež utrpela veľké zmeny a ohraničenia zo strany štátnej moci. "Dočasným" zákonom z 5. decembra 1874 bolo zakázané formovanie nových Rád prísažných poverených[14] a ustanovila sa prísna kontrola existujúcich Rád. Zákonodarca tento krok odôvodnil tým, že Rady neplnia uložené úlohy. Zákaz formovania nových Rád bol v priamom rozpore s ustanovením 358 Zákona o zriadení súdnych

[12] Podľa výkladu Senátu nemohol obhajobu v trestných veciach vykonávať notár, s výnimkou obhajoby blízkych členov rodiny, osoby pozbavené tozhodnutím súdu majetkových práv, osoby, ktorým bola možnosť zastupovať druhých zakázaná rozsudkom súdu, osoby vylúčené z cirkvi, vylúčené zo súdnej služby a duchovného úradu, osoby vylúčené zo zoznamu porotcov, osoby vylúčené z radov súkromných poverených na základe súdneho rozhodnutia alebo rozhodnutia ministra spravodlivosti, prísažní poverení, ktorým bol uložený disciplinárny trest zákazu činnosti a zmierovací sudcovia a funkcionári zmierovacích súdov.

[13] VASKOVSKIJ, Evgenij Vladimirovič: Sudebnije ustavy za 50 let. Sankt Peterburg: Občestvennaja poľza 1914.s.124.

[14] V dôsledku tohto opatrenia sa Rady prísažných poverených nikdy nevytvorili v pobaltských guberniách, v Poľsku, Kazachstane a strednej Ázii, Bielorusku, Kaukaze, Archangeľskej a Astrachanskej gubernii, t.j. na väčšine územia krajiny.

orgánov. Advokácia bola podrobená priamemu dozoru Ministerstva spravodlivosti, čo ju prakticky zbavilo nezávislosti. Vážnym zásahom do právneho postavenia advokácie bol zákon z 3. marca 1890, podľa ktorého uchádzač o funkciu prísažného povereného, ktorý nebol kresťanom, musel byť schválený ministrom spravodlivosti. Zákon namierený predovšetkým proti Židom, bol v rozpore s ustanovením 380 Zákona o zriadení súdnych orgánov, ktorý explicitne menoval predpoklady pre zapísanie do zoznamu prísažných poverených. Kontrareforma zasiahla predovšetkým zákonnú úprava vyšetrovania a prejednávania trestných činov proti štátu. Zákon z 12. februára 1887 zakázal publikovať v tlači akékoľvek informácie o politických procesov a vylúčil v ich prejednávaní zásadu verejnosti. Iniciatíva advokátov, idúca proti oficiálnej línii vlády, sa skončila. V dôsledku kontrareformy advokácia stratila celý rad demokratických privilégií a opustili ju jej najlepší predstavitelia. Podmienky pre výkon advokácie a práva a povinnosti advokátov ustavovené Zákonom o zriadení súdnych orgánov sa nezmenili, okliešťila sa však faktická možnosť ich realizácie, čím advokácia prestala byť priestorom pre relatívne slobodné vyjadrenie angažovaného občianskeho postoja. Postavenie prísažných poverených sa na časti územia zlepšilo v r. 1904, kedy boli vytvorené Rady prísažných poverených pri Novočerkasskej, Irkutskej, Odeskej, Omskej, Saratovskej a Kazanskej súdnej komore. Pôsobenie prísažných poverených, ako aj všetkých existujúcich súdnych orgánov, bolo ukončené Dekrétom O súde, vydaným po Októbrovej revolúcii.

ZÁVER

Profesionálna advokácia vytvorená na základe zákonov súdnej reformy r. 1864 bola pre Rusko úplne novým inštitútom, tak z hľadiska svojho obsahu, ako aj formy. Autonómnosť, relatívna nezávisloť od štátnej moci, princípy voliteľnosti a zodpovednosti Rád prísažných poverených voči členom advokátskej korporácie, samostatné normatívne regulovanie činnosti korporácie – tým všetkým sa advokácia odlišovala od iných inštitútov cárskeho Ruska. Slobodný duch advokácie sa plne realizoval aj v politických procesoch s obžalovanými z trestných činov proti štátu, kde pôsobenie prísažných poverených na strane obhajoby vzbudilo značnú nevôľu štátnej moci. Zákonmi kontrareformy boli preto obmedzené mnohé demokratické inštitúty umožňujúce prísažným povereným nezávislú samosprávnu existenciu.

RESUME

The article deals with the organization and action of advocacy, which was incorporated to the russian judicial system by the judicial reform of Russian tsar Alexander II. Professional advocacy was a new institute in russian conditions. Although the existence of the advocacy was neccessary for fulfillment of the essence of the judicial reform, its independent and autonomous action soon aroused resentment of the state power.This led to restriction of the democratic status of the advocacy by the state power. The most important negative intervention to the advocacy was the restriction of creation of autonomous organisations.

Action of the advocacy, as well as all existing courts, was completed by the Decree on the court, issued after the October Revolution.

POENA A MULTA V 21. TITULU 47 KNIHY DIGEST CÍSAŘE JUSTINIANA

MIROSLAV FRÝDEK

ÚVOD

Příspěvek s názvem „*Poena a multa v 21. titulu 47 knihy Digest císaře Justinina"* se zabývá skutkovou podstatou, která je upravena v jedné z tzv. *libri terribiles*, tedy v jedné ze dvou knih Digest císaře Justiniana, které se zabývají trestním právem. Skutková podstata obsažená v 21. titulu 47 knihy se týká ochrany před odstraněním hraničních mezníků na pozemcích.

47 a 48 kniha Digest se zabývá trestním právem římským a proto je nejdříve stručně definováno římské právo trestní.

POJEM TRESTNÍHO PRÁVA ŘÍMSKÉHO

Pro základní pochopení římského trestního práva je nutné pochopení jeho dualismu, který je patrný ve všech jeho částech. Nejde jen o rozdíl mezi *ius civile* a *ius gentium*, či *ius civile* a *ius honorarium*, ale především jde o rozdíl mezi *ius privatum* a *ius publicum*[1]. Pro trestní právo, které se dělí na soukromé a veřejné, jsou důležité dva základní pojmy: *crimen* a *delictum*. Definování těchto pojmů je důležité především pro jejich další zařazení do systematiky římského práva trestního, tedy jestli bude určité jednání zařazeno do oblasti veřejnoprávní či soukromoprávní.

Crimen nebo *delictum* je označení pro protiprávní jednání, které porušuje právní ustanovení práva soukromého (*delictum*) nebo porušuje ustanovení práva veřejného (*crimen*). V římském právu v rámci jeho dualismu existuje trestní právo soukromé a trestní právo veřejné. Jejich rozdíl najdeme v tom, čí zájmy jsou protiprávním jednáním porušeny.

Veřejné právo – *ius publicum* – a soukromé právo – *ius privatum* – definuje římský právník Ulpianus: Dig. 1.1.2 Ulpianus 1 inst. *Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum ius est quod ad statum rei romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus constitit. Privatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus*[2] *- Toto studium má dvě základní části, veřejné a soukromé. Veřejné právo se vztahuje na užitek římského státu, právo soukromé na zájem jednotlivce: neboť něco se týká veřejného užitku něco soukromého. Veřejné právo se vztahuje*

[1] K tomuto např. Theodor Mommsen. Römisches Strafrecht. Leipzig, 1899; Wilhelm Rein. Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis Justinian. Leipzig, 1844; William Smith. A Dictionary of Greek and Roman Antiquites. London, 1875; Kincl, Urfus Skřejpek. Římské právo. Praha 1995

[2] Dig. 1,1,2 Ulp.

na posvátnost kněžích a státních úředníků. Soukromé právo se dělí na tři části, neboť se skládá z předpisů práva přirozeného, práva mezi národy a práva občanského[3]. Podle uvedeného fragmentu z Digest je patrné, že systematické rozdělení na veřejného či soukromého práva je otázkou porušení sféry jedince nebo společnosti. Proto je v římském právu krádež porušením soukromoprávním[4], neboť toto jednání porušilo soukromou sféru určitého vlastníka. Jednání, které náleží do trestního práva veřejného je upraveno v jednotlivých zákonech. Jejich výčet je podán např. v 48. knize, 1. titulu Digest s názvem *De publicis iudiciis*[5]. Dig. 48. 1. 0 Macer 1 de publ. iudic. *Non omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, et publica sunt, sed ea tantum, quae ex legibus iudiciorum publicorum veniunt, ut iulia maiestatis, iulia de adulteriis, cornelia de sicariis et veneficis, pompeia parricidii, iulia peculatus, cornelia de testamentis, iulia de vi privata, iulia de vi publica, iulia ambitus, iulia repetundarum, iulia de annona*[6]*. Ne všechny zločiny jsou veřejné, veřejné jsou pouze ty, které vycházejí z právních předpisů týkajících se stíhání trestných činů, například Iuliova zákona o urážce majestátu, Iuliova zákona o cizoložství, Corneliova zákona o úkladných vrazích a travičích, Pompeiův zákon o otcovrazích, Iuliův zákon o zpronevěře, Corneliův zákon o falšování závětí, Iuliův zákon o soukromém násilí, Iuliův zákon o veřejném násilí, Iuliův zákon o volebních podvodech, Iuliův zákon o vydírání, Iuliův zákon o zásobování (o zvyšování cen potravin).*

POKUTA (*MULTA*) VERSUS TREST (*POENA*)

Poena je označení pro obřadné očištění kolektivu od zločinu a zasvěcení pachatele božstvu, později se termínem *poena* označoval trest[7], jako následek za protiprávní jednání. V době archaického práva římského musel poražený v soudním řízení vykonat očistnou oběť, která se nazývala *piaculum*[8]. Tuto očistnou oběť nahradilo *sacramentum*[9] procesní sázka, která se aplikovala v rámci legisakčního procesu u *legis actio sacramento*.

Ulpianus definuje pojem *poena* jako *„poena est noxae vindicta“*[10], tedy *poena* (trest) je vysvobození se ze škody. Což jasně dosvědčuje význam poeny jako aktu odčinění za jednání, která je *nefas*[11] nebo které je *contra legem*.

Multa pochází ze lat. slova *multus* mnohý, synonymem tohoto slova je *poena pecuniaria* či *poena nummaria*, tedy peněžní trest[12]. Toto slovo *multa*, bylo použito pro základ trestní pravomoci magistrátů ukládat pokuty *ius multae dicendae*, obecně trestat *coercitio*.

[3] překlad převzat a upraven dle slovenského překladu in BLAHO,P., VAŇKOVÁ, J. Corpus iuris civilis, Tomus I. Bratislava, 2008. str. 53 -54

[4] Právní úprava krádeže je systematicky zařazena do 47. knihy Digest s názvem De privatis delictis. Krádež samotná je upravena v druhém titulu 47. knihy s názvem De furtis.

[5] Stejně tak i v Institutiones IV, XVIII. De publicis iudicis.

[6] Dig. 48,1,0

[7] Bartošek, M.: Encyklopedie římského práva. Akademie. Praha. 1994. str. 213. heslo poena

[8] tamtéž str. 211 heslo pius

[9] tamtéž. str. 211 – 212. heslo pius

[10] Dig. 50, 16, 131 pr. Ulpianus 3 ad l. iul. et pap.

[11] K *nefas* srovnej zejm. Skřejpek, M.: Ius et religio. Vydavatelství 999. Pelhřimov. 1999. Kapitola V. str. 87 - 100

Rozdíl mezi termíny *poena* a *multa* je velmi podrobně definován Ulpianem: Dig. 50.16.131.1 Ulpianus 3 ad l. iul. et pap. *Inter "multam" autem et "poenam" multum interest, cum poena generale sit nomen omnium delictorum coercitio, multa specialis peccati, cuius animadversio hodie pecuniaria est: poena autem non tantum pecuniaria, verum capitis et existimationis irrogari solet. et multa quidem ex arbitrio eius venit, qui multam dicit:…. item multam is dicere potest, cui iudicatio data est: magistratus solos et praesides provinciarum posse multam dicere mandatis permissum est.* Mezi pokutou a trestem je velký rozdíl, pojem *poena* je obecný a je potrestáním za všechny delikty, *multa* je speciální (termín) (ukládaný) v dnešní době v peněžité podobě: trest (*poena*), ale není jen peněžitý, ale také hrdelní (*capitis*) a ztráta pověsti. Pokuta je ponecháno na uvážení soudce, který rozhoduje o jejím druhu. … Kromě toho může uložit pokutu *(multa*), ten, komu je dána pravomoc: soudci a správci provincií (guvernéři), těm je povoleno dávat pokuty každému.

Výše peněžních pokut je velmi starého data, jelikož jejich výše byla stanovována podle počtu dobytka. Existují dvě normy, které tuto oblast upravovaly a jsou z let 454 – 452 př. n. l.. Výše pokuty se ukládala od 10 assu do 3020 assů. Nejvyšší taxa 3020 assů, byla stanovena jako nejvyšší možná částka, kterou bylo možno uložit, aniž by se potrestaný občan mohl dovolávat svého provokačního práva. 3020 assů pak v naturální podobě znamenala 30 kusů hovězího dobytka a 2 ovce[13].

Je tedy jasné, že nejlepší bude provést rozbor na skutkové podstatě. Podařilo se mi nalézt titul z Digest, který upravuje skutkovou podstatu *De termino moto*, která je upravena ve 21. titulu 47 knihy Digest císaře Justiniana.

První úpravu hýbání s mezními kameny již byla upravena v *leges regiae*: Dionysos 2,74: Zákon o hranicích pozemků (*de terminis agrorum legislatio*): přikázal, aby každý stanovil hranice svého pozemku a postavil na hranicích kameny, ty zasvětil Iovovi Terminovi. Rozhodl, aby ten, kdo mezníky vytahá nebo přesune, byl zasvěcen bohu.

Confinium: LDT deska VII. 4 Vydržení do pěti stop je XII deskami zakázáno. *Actio finium regundorum* – spory o určení hranic, která ačkoli se týkala vymezení hranic mezi pozemky a tedy přesného vymezení vlastnického práva, měla povahu žaloby nikoli věcné, ale byla to *actio in personam.*

[12] Bartošek str. 188. heslo multa

[13] Skřejpek, M.: Multa sanxit civium. In Právněhistorické studie č. 36. Nakladatelství Karolinum. Praha. 2003. str. 13.

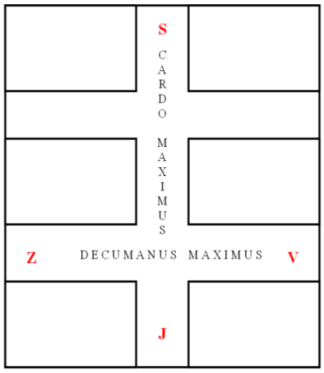

Mapa č. 1[14]

Dig. 47.21.1 Modestinus 8 reg.

Terminorum avulsorum non multa pecuniaria est, sed pro condicione admittentium coercitione transigendum.

Trestem za odstranění mezníků není peněžní pokuta, ale má být uložen trest podle postavení pachatele.

Dig. 47.21.2 Callistratus libro tertio de cognitionibus

Divus hadrianus in haec verba rescripsit: " quin pessimum factum sit eorum, qui terminos finium causa positos propulerunt, dubitari non potest. de poena tamen modus ex condicione personae et mente facientis magis statui potest: nam si splendidiores personae sunt, quae convincuntur, non dubie occupandorum alienorum finium causa id admiserunt, et possunt in tempus, ut cuiusque patiatur aetas, relegari, id est si iuvenior, in longius, si senior, recisius. si vero alii negotium gesserunt et ministerio functi sunt, castigari et ad opus biennio dari. quod si per ignorantiam aut fortuito lapides furati sunt, sufficiet eos verberibus decidere".

Božský Hadrianus odpověděl těmito slovy: „Nemůže být pochyb o tom, že ti, kteří přemístí kameny umístěné na hranicích jako mezníky, budou potrestání za ohavný skutek. Trest je závislý na osobním postavení a pohnutce pachatele. Neboť jestliže jsou skvělými osobami a jsou usvědčeni, že se bez pochyb dopustili zabrání cizí půdy, mohou být v závislosti na jejich věku posláni do relegatia, pokud jsou mladší na delší dobu, jsou-li starší na kratší dobu. Po-

[14] Mapa převzata z http://maps.google.cz/maps?hl=cs&tab=wl. cit. dne 28.6. 2011.

kud tak někdo učinil za druhého jako vykonání služby, bude bičována odsouzen na dva roky na nucené práce. Jestliže bylo kameny pohnuto z nevšímavosti nebo náhodou, postačí když bude bičován“.

Dig. 47.21.3pr. Callistratus 5 de cogn.

Lege agraria, quam gaius caesar tulit, adversus eos, qui terminos statutos extra suum gradum finesve moverint dolo malo, pecuniaria poena constituta est: nam in terminos singulos, quos eiecerint locove moverint, quinquaginta aureos in publico dari iubet: et eius actionem petitionem ei qui volet esse iubet.

Agrární zákon, který vydal Gaius Caesar, byl namířen proti těm, kteří ve zlém úmyslu odstraní mezní kameny z jejich správného místa, pro ně je stanovena peněžní pokuta (pecuniaria poena). Ti kteří odstraní mezní kameny mají zaplatit 50 aureů. Žaloba má být poskytnuta každému, kdo o ní požádá.

Dig. 47.21.3.1 Callistratus 5 de cogn.

Alia quoque lege agraria, quam divus nerva tulit, cavetur, ut, si servus servave insciente domino dolo malo fecerit, ei capital esse, nisi dominus dominave multam sufferre maluerit.

Podle jiného agrárního zákona, který vydal božský Nerva, je stanoveno, že pokud otrok nebo otrokyně bez vědomí svého pána spáchá tento trestný čin se zlým úmyslem, musí být potrestán smrtí. Pokud ale pán ovládal své otroky, pak by pán měli zaplatit pokutu (multam).

Dig. 47.21.3.2 Callistratus 5 de cogn.

Hi quoque, qui finalium quaestionum obscurandarum causa faciem locorum convertunt, ut ex arbore arbustum aut ex silva novale aut aliquid eiusmodi faciunt, poena plectendi sunt pro persona et condicione et factorum violentia.

Ti, kteří změní vzhled místa, kde jsou umístněny mezní kameny jako např. vysadí stromy, nebo z lesa udělají úhor, nebo dělají něco podobného. Jako trest pro tyto osoby, které tento skutek vykonaly, má být poena plectendi – trest bitím.

Slovo **plecto** je výraz označující být bit, obecně být trestán. Jde o výraz pozdní latiny, kdy se vyskytuje např. jako trest za kalumnii v době císaře Diokleciana, nebo Cassiodorus používá termín poena plectendi .

POUŽITÉ PRAMENY

Dionysos 2,74

LDT: VII. 4

Just. Inst. IV, XVIII

Dig. 1.1.2

Dig. 48.1.0

Dig. 50.16.131pr.

Dig. 50.16.131.1.

Dig. 47.21.1

Dig. 47.21.2

Dig. 47.21.3pr.

Dig. 47.21.3.1

Dig. 47.21.3.2

POUŽITÁ LITERATURA

CICERO, M. T.: *Tuskulské hovory*. přeložil Václav Bahník, Praha, 1976.

CICERO, M. T.: *O povinnostech*. přeložil Jaroslav Ludvíkovský, Praha, 1970.

CICERO, M. T.: *De officiis libri tres*. editor Theodorus Schiche, Lipsko, 1885.

CICERO, M.T.: *Řeči proti Verrovi*. přeložil Václav Bahník, Praha, 1972.

GAIUS: *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. přeložil J. Kincl, Brno, 1999.

LIVIUS: *Dějiny*. přeložil Pavel Kucharský, Praha, 1976.

TACITUS: *Letopisy*. přeložili Antonín Minařík a Antonín Hartmann, Praha, 1975.

TACITUS: *Z dějin císařského Říma. Rozprava o řečnících*. přeložili Antonín Minařík, Antonín Hartman a Václav Bahník, Praha, 1975.

SUETONIUS: *Životopisy dvanácti císařů*. přeložil Bohumil Ryba, Praha 1956,

BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha, 1994.

BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha, 1995.

BARTOŠEK, M.: *Verrinae Význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva.* Praha, 1977.

BARTOŠEK, M.: *Škola právnického myšlení*. Praha, 1993.

BLAHO, P.: *Justiniánské Inštitúcie*. Trnava, 2000.

BLAHO,P., VAŇKOVÁ, J. Corpus iuris civilis, Tomus I. Bratislava, 2008.

BOHÁČEK, M.: *Nástin přednášek o soukromém právu římském*. 1. a 2 díl, Praha, 1946.

DOBIÁŠ A KOL.: *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Římské impérium, jeho vznik a rozklad*. Praha, 1936.

DULCKEIT, G., SCHWART, F.: *Römische Rechtsgeschichte.* München. 1970.

ECK, W.: *Augustus a jeho doba*. Praha 2004.

GROH, V., HEJZLAR, G.: *Život v antickém Římě*. Praha,1972.

GROH, V.: *Starý Řím*. Praha, 1931.

GROH, V.: *Řím. Studie o jeho počátcích*.Praha, 1923.

GRANT, M.: *Dějiny antického Říma*. Praha, 1999.

HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha,1998.

HOŠEK, R.: *Římské náboženství*. Praha, 1986.

KINCL, J. URFUS,V.,SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*.Praha, 1995.

KRÁL, J.: *Státní zřízení římské*.Praha, 1921.

KOLEKTIV AUTORŮ: *Encyklopedie antiky*. Praha, 1973.

KINCL, J.: *Deset slavných procesů Marka Tullia*. Praha, 1997.

MOMMSEN, T.: *Romisches Strafrecht*. Leipzig, 1899.

PEČÍRKA, J. A KOL.: *Dějiny pravěku a starověku*. Praha, 1979.

PRAŽÁK, J., NOVOTNÝ, F., SEDLÁČEK, J.: *Latinsko – český slovník*. Praha, 1933.

RAFFALT, R.: *Velcí římští císaři. Přeložila.*Monika Kuprová,Praha, 2001.

REIN, W.: *Das Criminalrecht der Romer von Romulus bis auf Justinianus*. Leipzig, 1844.

ROBERT, J-N.:*Řím 753 př.n.l. až 476 n. l*. Praha, 1999.

SASKA, L., GROH, F.: *Mythologie Řekův a Římanův*. Praha, 1915.

SKŘEJPEK, M.: *Multa sanxit civium.* In Právněhistorické studie č. 36. Nakladatelství Karolinum. Praha. 2003.

SKŘEJPEK, M.: *Texty ke studiu římského práva*. Praha, 2001.

SKŘEJPEK, M.: *Římské právo v datech*. Praha, 1997.

SMITH, W.: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquites.* London, 1875

Corpus iuris civilis. Edice I. L. G. Becka. Lipsko 1825. I. – 5 díl.

NĚKOLIK POZNÁMEK K MANŽELSTVÍ V ŘÍMSKÉM PRÁVU

IVANA STARÁ

Právník Modestinus definoval římské manželství jako svazek muže a ženy a celoživotní společenstvo, společenství podle božského a lidského práva.[1]

Římané na manželství nehleděli jako na svátost a nebo vztah uzavřený smlouvou, ale považovali manželství za společenskou skutečnost, které přičítali právní účinky.

K uzavření řádného manželství podle *ius civile* bylo nutno, aby snoubenci měli *ius conubii* [2]. Toto právo bylo původně vyhrazeno pouze římským občanům, postupně bylo rozšířeno i mimo Řím. Děti vzešlé z tohoto manželství se stávaly římskými občany, patřily pod otcovskou moc a byly po otci zákonnými dědici. [3]

Pokud snoubenci postrádali *ius conubii*, pak uzavírali pouze *matrimonium iuris gentium*. [4]

Jestliže z takového manželství vzešly děti, řídil se jejich status obvykle právním postavením matky, vůči otci pak byly *filii iniusti*. Otci nad nimi nevznikla otcovská moc .[5]

Za nesmírně důležitý předpoklad vzniku a následné existence manželství byla považována vůle ke společnému soužití. Vůli, která směřovala k plnění všech podstatných náležitostí manželství, nazývali Římané *affectio maritalis* a současně zdůrazňovali, že manželství má být též provázeno vzájemnou úctou nazývanou jako *honor matrimonii*.[6]

Uzavření manželství vycházelo především z vůle muže.[7] Muž byl ten, kdo se rozhodl vzít si ženu za manželku a mít ji jako matku svých legitimních dětí . Na římské manželství bylo nahlíženo jako na svazek uzavíraný v zájmu muže.[8]

Manželství ve starověkém Římě bylo zakládáno souhlasem.[9] V počátcích Říma bylo manželství zakládáno neformálně a vznikalo zabydlením ženy v domě muže. Souhlas k uzavření manželství museli dát oba snoubenci a také *pater familias* [10], pokud snoubenci byli

[1] Více : Rebro, K. : Rímske pravo. Bratislava 1980, s.82 (D. 23,2,1)
[2] Právo uzavřít zákonný sňatek. Více: Bartošek, M. : Encyklopedie římského práva. Panorama: Praha. 1981. s.121
[3] Více : Rebro, K. : Rímske pravo. Bratislava 1980, s.82
[4] Manželství podle práva národů.
[5] Více: Heyrovský, L. Dějiny a system soukromého práva římského. 4. vydání. Praha : J. Otto, 1910, s. 830 – 833.
[6] Více: Blaho, P. – Haramia, I. – Židlická, M. Základy rímskeho práva. Bratislava : MANZ, 1997, s. 129.
[7] Moc nad manželkou nazývá římské právo jako *patria manus* . Více o římském manželství viz Inst. 1,10 nebo Gai. 1,58 a nsl.
[8] Více: Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 133.
[9] Upl.D 35,1,15
[10] *Pater familias,* který měl plnou způsobilost k právům. Bartošek, M. : Encyklopedie římského práva. Panorama: Praha. 1981. s.251

v postavení osob *alieni iuris.*[11] Sňatek uzavřený bez souhlasu otce rodiny byl římskými právníky považován za neplatný. [12]

Postavení ženy se odvozovalo od uzavřeného manželství. Manželka v manželství přísném[13] byla osobou *alieni iuris* a nemohla vlastnit žádný majetek. Veškerý majetek, který nabyla, nabývala pro svého manžela.[14] V přísném manželství [15] měla žena ke svému muži postavení dcery [16] a muž měl nad ženou neomezenou moc.[17] Formu přísného manželství lze přirovnat ke *kapitisdeminuc*i [18] manželky a veškerý majetek, který žena měla náležel do moci jejího manžela nebo té osoby, která měla v jeho rodině postavení osoby *sui iuris* . [19]

Postupem času se v Římě vyvinul institut manželství volného. [20] Forma volnějšího manželství spočívá v tom, že žena již nepřestupuje do rodiny svého manžela a nadále setrvává v rodině svého otce. Touto skutečností byla značně omezena moc manžela nebo osoby, které přísluší označení *pater familias* nad ženou. Žena je stalé podřízena moci svého otce, ale děti narozené ve volném manželství již patří do rodiny *pater familias*. Ve formě volného manželství nepřestupoval majetek ženy na manžela, přesto všechny výlohy spojené se založením nové rodiny náležely muži. Bylo však zvykem, že žena přinášela svému muži věno neboli *dos* , které mělo ulehčit jeho začátky při zakládání nové rodiny. Věno bylo zřizováno otcem nevěsty a nebo jejími příbuznými. Věno zřízené otcem bylo označováno jako *dos profecticia*. Jednalo se pouze o zvyk nikoliv povinnost ze strany ženy, ale pokud žena věno nepřinesla mohl manžel odmítat poskytovat manželce výživu. Za předmět věna lze považovat vše, co bylo schopno rozšířit majetek rodiny, do které se žena přivdala. Věno se stávalo majetkem muže a žena neměla právo na jeho vrácení, ale s postupem doby dochází k uvolňování a žena si pomocí stipulace podmiňuje navrácení věna v případě rozvodu. Žena však ani při této formě manželství nemůže svého muže převyšovat.

Oba výše uvedené typy manželství měly také společné rysy. Manželé byli osvobození od povinnosti svědčit proti sobě, nesměli proti sobě navzájem použít *actiones famosae* [21] a *actiones poenales* , při exekuci jim prospívalo *beneficium competentiae* [22] . [23]

[11] Osoba podrobená cizí moci. Bartošek, M. : Encyklopedie římského práva. Panorama: Praha. 1981. s.252
[12] Paul D 23,2,2
[13] *Matrimonium cum in manum conventione*
[14] Pokud manžel nebyl osobou *sui iuris,* tak vše co žena nabyla připadalo jeho otci. Blaho. P., Haramia. I., Židlická. M. : Základy rímského práva. Bratislava 1997, s. 130
[15] Je obsaženo slovo *manus,* které podle Gaiova svědectví bylo symbolem moci manželské nad ženou a od této moci se odvíjelo postavení ženy v manželství. Blaho. P., Haramia. I., Židlická. M. : Základy rímského práva. Bratislava 1997, s. 130
[16] *Sororis loco.* Ke svým dětem měla jako jejich matka postavení sestry.
[17] Manželka byla podřízena svému muži, pouze ona mohla být trestána za nevěru, ale při těžších trestech se muž musel poradit s rodinnými příslušníky. Bartošek, M. : Encyklopedie římského práva. Panorama: Praha. 1981. s.225
[18] Doslovně zmenšení osobnosti, která nastává změnou některého stavu, který tvoří osobnost člověka. Právník Paulus uvádí tři statuty svobodu, občanství a rodinu. Paul.D. 4,5,11
[19] Osoba nepodřízená cizímu právu
[20] *Matrimonium sine in manum conventione*
[21] Infamující žaloby způsobovaly bezecnost.
[22] Právo na životní minimum

Uzavření manželství předcházely zásnuby neboli *sponsalia.* Zásnuby byly v římské společnosti běžnou skutečností. Římské právo nepředepisovalo pro zásnuby žádné formy. Dívka dostávala od snoubence dárek nejčastěji v podobě prstenu. Ze zásnub neplynuly snoubencům žádné právní následky, protože závazek z nich nebyl žalovatelný, nebylo možné žádat na jeho základě ani náhradu škody. Jediným způsobem, jak bylo možné jednostranné zrušení zásnub sankcionovat, byla *arrha sponsalicia.* [24] Jednalo se o peněžní sumu, kterou dával jeden ze snoubenců na znamení zásnubní dohody. Pokud dohodu porušil ten, kdo závdavek přijal, musel vrátit dvojnásobek, pokud šlo o situaci opačnou, příjemce si závdavek ponechal. K zásnubám byl vyžadován souhlas nositelů otcovské moci snoubenců. Dceru bylo možné zasnoubit i proti její vůli, zasnubováni mohli být i nedospělci.[25]

Zasnoubení však mohlo mít určitý majetkoprávní dopad, kterým bylo *donatio ante nuptias*, tedy darování učiněné mezi snoubenci vzhledem k nastávajícímu sňatku. Původně nebylo možné žádat vrácení daru v případě, že ke sňatku nedošlo. To bylo umožněno až na počátku 4. st.n.l.. Oprávněn požadovat navrácení daru mezi snoubenci byl pouze ten snoubenec, který zasnoubení nezrušil. Důvodem tohoto institutu bylo zajištění ženy v případě smrti manžela.Žena mohla s darem disponovat až po smrti manžela a nebo ukončení manželství. Darování muselo být uskutečněno před sňatkem, neboť po sňatku by bylo neplatné. [26] Později byla dána možnost předmětný majetek rozmnožit také za trvání manželství a dokonce darování provést až po svatbě – institut pak byl nazván jako *donatio propter nuptias*. Bylo pak obvyklé, aby žena převedla muži to, co získala *donatione propter nuptias*, zpět *in dotem* tedy věnem.[27]

K uzavření manželství bylo nutné *ius conubii* , římské manželství tedy nemohli uzavřít otroci a cizinci, kteří toto právo neměli. Kromě výše uvedeného znalo římské právo další překážky bránící uzavření manželství. .Tyto překážky se dělí na absolutní, nebo´t osobě znemožňují uzavřít manželství zcela a nebo relativní, které spočívají v zákazu uzavřít sňatek s některými osobami. Od manželských překážek mohl snoubence osvobodit dispens senátu nebo císaře.Tyto výjimky se neudělovaly za situace, že by vzbudily veřejné pohoršení . [28] Mezi absolutní překážky římské právo řadilo otroctví, duševní choroba, nedospělost. Uzavřít manželství nemohli impotenti a kleštěnci. [29]

Do kategorie relativních překážek náleželo příbuzenství [30], rozdíly ve stavu, poručenství, rozdíly v náboženství nebo trestný čin .[31]

Manželské moci se podrobují pouze ženy.[32] Uzavřením přísného manželství se žena podrobuje moci muže a toto podrobení bylo možno třemi způsoby *užíváním , confarreatione* a

[23] Více: Blaho, P. – Haramia, I. – Židlická, M. Základy rímskeho práva. Bratislava : MANZ, 1997, s. 130 – 131.
[24] Zásnubní závdavek
[25] Více. Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 137 – 138.
[26] Ulp. D.24,1,1
[27] Více: Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 142 – 143.
[28] Jednalo se například o svatbu mezi blízkými příbuznými.
[29] Více: Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 136 – 138.
[30] Více Inst.1,10,
[31]Více: Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 136 – 138.

coemptione.[33] Nejstarší formou, užívanou výhradně patricijskými rodinami, bylo *confarreatio*. Jednalo se o náboženský úkon, během něhož ženich a nevěsta pronášeli za přítomnosti deseti svědků různé formule a prováděli ceremoniální úkony, mezi jinými též obětovali Iovovi špaldový chléb – *panem farreum*. Kromě zmíněných svědků byl obřadu přítomen též *pontifex maximus* a *flamen Dialis*. Užíváním se žena podrobovala muži na základě toho, že s ním setrvávala jako vdaná. jako. Žena však měla možnost tuto skutečnost změnit tím, že měla být nepřítomna tři noci v domě muže. [34]

Confarreatio bylo využíváno zejména patricijskými rodinami. Žena se muži podrobovala na základě oběti, během které ženich a nevěsta pronášeli za přítomnosti deseti svědků různé formule a prováděli ceremoniální úkony, mezi jinými též obětovali Iovovi špaldový chléb neboli *panem farreum*. Kromě zmíněných svědků byl obřadu přítomen též *pontifex maximus* a *flamen Dialis*. [35]

Coemptio byla nejmladší formou převodu a žena vstupovala do manželovi pravomoci prostřednictvím obrazného prodeje. *Pater familias* jakoby prodával nevěstu ženichovi, byť cena byla jen symbolická.[36] Žena se v tomto případě sice podrobovala moci manželské, avšak nikoliv ze sakrálního hlediska.[37] Koempci mohla žena také postoupit s jiným mužem než manželem. [38]

V případě, že bylo uzavíráno manželství volné, nebyla vyžadována římským právem žádná forma. Bylo sice obvyklé, že žena byla slavnostně odváděna do ženichova domu nebo docházelo k písemnému uzavírání dotálních smluv, avšak nic z toho nebylo ke vstupu do manželství z právního hlediska nezbytně nutné. Manželství se tedy uzavíralo bezformálním projevem manželského souhlasu, následovaným skutečným soužitím. Reálně bylo manželství uzavíráno buď za přítomností svědků, nebo faktickým přijetím ženy do mužova domu.

Římskou svatbu provázely zvyky, které snoubenci museli dodržovat. Nevěsta v předvečer obětovala loutky a hračky Lárům [39] a odkládala dívčí roucho. Na svatbě měla bílou tuniku, podkasanou vlněným pásem, červený závoj a šafránově žluté střevíce. Měla účes ze šesti pletenců a věnec z myrty a růží. Během svatebního obřadu spojovala pravé ruce snoubenců starosvata, [40] kterou bývala některá vdaná příbuzná.[41] Manželka byla následně za veselých popěvků svatebních hostů slavnostně odvedena do manželova domu [42] a ten ji přenesl přes práh a představil domácím ji bůžkům a obřadně jí svěřil vodu a oheň.[43] Dívky nesly za slav-

[32] G. I.109
[33] G.I.110
[34] G I.111
[35] G.I.112
[36] Viz Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 136 – 138.
[37] G.I.113
[38] Více: G.I.114
[39] Lárové byli ochranné božstva pozemků.
[40] *Pronuba.* Byla to velmi vážená funkce a *pronuba* kromě spojení rukou snoubenců bylo jejím úkolem představení snoubenců.
[41] Více: Groh, V. – Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha : SPN, 1972, s. 179.
[42] *Deductio in domum mariti*
[43] Více: Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha : NLN, 2001, s.137.

nostním průvodem nevěstě vřeteno a kužel. Ráno se nevěsta oblékla do šatů matrony a dala obět Lárům a Penátům [44] nové domácnosti.

Římské manželství mohlo zaniknout smrtí a nebo z vůle manželů. U zániku manželství smrtí rozlišovali římští právníci smrt přirozenou a právní. Smrt právní byla založena na kapitisdeminuci [45]. Pokud manžel ztratil svobodu nebo příslušnost k římské obci docházelo k zániku manželství.

Manželství mohlo rovněž zaniknout z vůle obou manželů nebo pouze z vůle muže . Pak se jednalo buď o rozvod došlo-li k zániku manželství z vůle obou stran. Manžel ženy se mohl svojí vůli zasloužit o *repudium* neboli zapuzení, které nastávalo pro nevěru či jiné hrubé porušení ze strany ženy. Přísné manželství mohlo být ukončeno pouze ze strany muže a to pouze pro vinu manželky, která byla prohlášena na domácím soudě.[46] Musíme však říci, že i *uxor in manu* [47] mohla svého muže ke zrušení manželské moci přimět jednostrannou výpovědí. Za vlády křesťanských císařů pak byl povolen jen rozvod se souhlasem obou manželů [48] nebo rozvod na základě zákonem stanovených důvodů.

Pro zrušení přísného manželství bylo podle římského práva nutno dodržet předepsanou formu, která se odvíjela od vzniku manželské moci. Manželství uzavřené pomocí *confarreatione* bylo ukončeno *diffareatione* za účasti pontifiků. V ostatních dvou případech se rozlučoval *remantipatione*, kdy manžel předal výstižněji prodal manželku jinému muži, který ji následně propouštěl ze své moci. Žena se pak stávala osobou *sui iuris*.

Volné manželství se ukončovalo pomocí jednostranného neformálního projevu vůle muže či ženy. Postupem času došlo i k zformalizování ukončení volného manželství. Předepsaná formule spočívala v tom, že projevu vůle muselo být přítomno sedm svědků. Často se sepisovala listina obsahující prohlášení a následně byla odevzdána druhé straně. [49]

Rozvod neměl žádné společenské důsledky a nebyly žádné překážky bránící novému uzavření manželství. Přesto pro vdovy platil smuteční rok. Smuteční rok byl zaveden z důvodu sporného těhotenství. Pro muže smuteční rok neplatil.

Tento příspěvek byl pouze letmým pohledem do problematiky manželství v římské právu. Jedná se o téma velmi rozsáhlé, které bude podrobně rozebráno v mé disertační práci.

LITERATURA:

- Bartošek, M. : Encyklopedie římského práva . Praha : Panorama , 1981, 512

[44] Penáti byli ochranná božstva domu. Před jejich obraz byla kladena sůl a jídlo.
[45] Doslovně zmenšení osobnosti, která nastává změnou některého stavu, který tvoří osobnost člověka. Právník Paulus uvádí tři statuty svobodu, občanství a rodinu. Paul.D. 4,5,11
[46] Viz Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 138 – 139.
[47] Manželka v moci manželské.
[48] *Divortium communi consensu*
[49] Viz Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M. Římské právo. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 138 – 139

- Bartošek, M. : Dějiny římského práva ve třech fázích vývoje. Praha: Academia, 1995, 280, ISBN 80-200-0545-5

- Blaho, P., Haramia, I., Židlická, M. : Základy římského práva. Bratislava, 1997, 483,ISBN 80-85719-07-X

- Blaho, P., Vaňková, J. : CORPUS IURIS CIVILIS- DIGESTA- Tomus I. Bratislava ,Eurokodex, 2008, 528, ISBN 978-80-89363-07-0

- Dostalík, P. : Texty ke studiu římského práva soukromého. Plzeň: Doplněk, 2009

- GAIUS. : Učebnice práva ve čtyřech knihách. Přeložil Jaromír Kincl. Brno: Doplněk, 1999, 274, ISBN 80- 7239-057-0

- Groh, V. – Hejzlar, G. : Život v antickém Římě. Praha : SPN, 1972

- Heyrovský, L. : Dějiny a systém soukromého práva římského. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927

- Rebro, K. : Rímske pravo. Bratislava: Obzor, 1980, 288

- Skřejpek, M. : Texty ke studiu římského práva. Praha: Nakladatelství ORAC, 2001, 279, ISBN 80- 86199-32-0

-Skřejpek, M.: Justiniánské instituce . Praha : Nakladatelství Karolinum, 2010,411,ISBN 978-80-246-1749-9

- Skřejpek, M.: Latinsko-český slovníček práva římského. Praha:LexisNexis CZ,2005,575, ISBN 80-85927-82-9

- Veselá, R. : Rodina a rodinné právo historie, současnost a perspektivy. Praha : EUROLEX BOHEMIA s.r.o. , 2003, 262, ISBN 80-86432-48

Internetové zdroje :

http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Corpus/digest.htm [citováno 20.05.2011]

POLITICKÝ PROCES S BÝVALÝMI BRNĚNSKÝMI SOCIÁLNÍMI DEMOKRATY – SKUPINA KŘEPELKA A SPOL.

MICHAL ŠKERLE

Přestože byla Československá sociální demokracie po únoru 1948 sloučena s KSČ a tím v podstatě zničena a vymazána z politické mapy, komunistům toto nestačilo. Stejně jako byli perzekuováni bývalí členové národních socialistů a lidové strany, došlo i na sociální demokraty. Navíc se zdá, že sociální demokracie byla ze všech stran postižena perzekucemi nejvíce. Řada sociálních demokratů se ale přesto zachránila útěkem za hranice a velké množství jich přistoupilo na komunistickou diktaturu, zapojili se do činnosti v KSČ a režim podporovali. Byli však mnozí, kteří se s novým režimem neztotožnili. Většina z nich odešla do ústraní a o politiku se přestali zajímat. To však komunistům nestačilo a jako s potenciálním protivníkem se rozhodli s nimi pro jistotu zatočit. Dva významní sociální demokraté[1] byli odsouzeni již v procesu s dr. Miladou Horákovou, ale většina řadových sociálních demokratů přišla na řadu až později.

Popud k zahájení likvidace bývalých sociálních demokratů přišel od vedení KSČ a také z Moskvy v roce 1953. V tomto roce byla v ČSR uskutečněna měnová reforma a hospodářství země spolu s životní úrovní v žádném případě neprokazovalo komunisty naslibovaný blahobyt. V Brně navíc již v roce 1951 proběhly velké protirežimní demonstrace, které nastartovalo zrušení tzv. vánočního příspěvku. V řadě těchto protestů stáli v čele i bývalí sociální demokraté, o kterých vyšetřovací materiály hovoří tak, že „působili v řadách dělnické třídy a celé společnosti rozkladně, vnášeli do ní masarykismus a sociáldemokratismus“[2]. Sociální demokraté představovali pro KSČ hlavního konkurenta u jejich voličů, protože sice hlásali socialismus jako KSČ, ale chtěli k němu jít demokratickou cestou, což pro KSČ řízenou z Moskvy nebylo přijatelné. Stejně jako v dřívějších případech chtěli komunisté v těchto procesech svalit na obžalované vinu za hospodářské neúspěchy v zemi a ukázat, kdo je v ČSR pánem. Proto byla v roce 1953 zahájena příprava a o něco později i spuštěna série politických procesů se sociálními demokraty, které samozřejmě postihly i ty brněnské.

Ve dnech 20. až 23. července 1955 tak stanulo před Krajským soudem v Brně jedenáct bývalých členů a funkcionářů ČSSD. Všichni pak byli shledáni plně vinnými z trestných činů velezrady, vyzvědačství, neoznámení trestného činu a nadržování. Ve vyšetřovacích a soudních spisech byli tito obžalovaní označováni jako „pravicově smýšlející činitelé sociálně demokratické strany“ nebo častěji jako skupina „dr. Křepelky a spol.“ JUDr. Karel Křepelka však původně neměl být hlavou této skupiny.

[1] Vojtěch Dundr byl odsouzen na 15 let a prof. Zdeněk Peška na 25 let.

[2] Archiv bezpečnostních složek (dále jen „ABS“) fond A 8 Inspekce MV ČSSR, inv. č. 1417, Zpráva o prošetření případu bývalých sociálních demokratů JUDr. Karla Křepelky a jeho společníků ze dne 3. března 1965.

Klíčovou postavou se totiž měl stát JUDr. Bohuslav Ečer[3], který ve své osobě naplňoval důležité předpoklady pro takovou roli. Pro vykonstruování případu měly být zneužity jeho styky na „západě", které logicky souvisely s jeho činností za války a u mezinárodního soudního dvora. Všeobecně nosným bodem obžaloby se stala Ečerova poslední cesta do Haagu koncem roku 1948, kde se účastnil projednávání sporu mezi Albánií a Jugoslávií. Při té příležitosti se měl Ečer údajně setkat se zástupcem bývalého sociálně demokratického ministra a čelního představitele emigrace Václava Majera, Milošem Vaňkem, kterému měl údajně přislíbit organizování „podzemní velezrádné a špionážní činnosti" v Československu. Jeho dcera Jarmila, která otce na cestě doprovázela, pak měla navázat styky se špionážní službou Velké Británie, od které měl Ečer obdržet instrukce k organizování ilegální, výzvědné a sabotážní sítě, složené z bývalých sociálních demokratů.[4] JUDr. Ečer však v polovině března 1954 zemřel a tato linie byla proto později použita v procesu s tzv. pravicovými sociálními demokraty v Brně „JUDr. Křepelka a spol.", kterou tvořili Ečerovi pracovně a osobně blízcí lidé.

Obžalovaným číslo jedna se stal na základě konstrukce StB Ečerův přítel a spolupracovník JUDr. Karel Křepelka, zatčený již v březnu 1954 za „činnost směřující proti lidově demokratickému zřízení a k přivodění zvratu poměrů […] na území Československé republiky a to jako člen protistátní skupiny vytvořené dr. Bohuslavem Ečerem a jako nejbližší spolupracovník a přítel tohoto význačného pravičáckého sociálně demokratického předáka". Tolik je uvedeno k jeho osobě v obecné části obžaloby. Konkrétně se dr. Křepelkovi kladlo za vinu, že pro dr. Ečera vypracoval přehled zásad amnestie z 19. června 1948, přehled nové organizace soudnictví v ČSR, že zprostředkoval dodání zprávy z oboru obranného zpravodajství, a že navázal spojení na škůdcovské živly v bezpečnostním aparátu, aby odtud získával zprávy, které pro podzemní skupinu měly důležitost. Také se měl podílet na přípravě odporu železničářů proti

[3] 31.7.1893 Hranice – 14.3.1954 Brno. Po maturitě na gymnáziu studoval práva na univerzitě ve Vídni a za 1. světové války složil v letech 1915 – 1918 v rakousko-uherské armádě. Roku 1920 dokončil studium práv na Karlově univerzitě a od roku 1923 působil jako advokát v Brně. Roku 1910 vstoupil do sociální demokracie, ale v letech 1921 – 1925 byl člen KSČ. Je spoluautorem tzv. Brněnského memoranda, kritizujícího přílišnou podřízenost KSČ direktivám Kominterny. V roce 1925 tedy opět vstoupil do ČSSD. V letech 1924 – 1939 byl členem brněnského městského zastupitelstva a v letech 1935 – 1939 dokonce náměstkem starosty města. V letech 1937 – 1938 byl člen ÚVV ČSSD. Ve 30. letech se angažoval v antifašistickém hnutí a posléze v boji na obranu republiky, organizoval pomoc německým a rakouským demokratickým exulantům a podílel se na založení a činnosti Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku. Po Mnichovu vystupoval proti antidemokratickým tendencím v českém veřejném životě a v Londýně navštívil Edvarda Beneše. Patřil k iniciátorem dokumentační akce, dokládající neoprávněný německý zábor řady moravských lokalit s českou většinou, sesbíraný materiál předal britské vládě a v říjnu 1938 měl na toto téma v Anglii několik přednášek před novináři i poslanci. V dubnu 1939 uprchl i s rodinou přes Jugoslávii do Francie, kde se zapojil do čs. Zahraničního odboje. Po obsazení Paříže německými vojsky v červnu 1940 se uchýlil do neokupované jižní Francie. V září 1942 odjel přes španělsko a Portugalsko do Londýna, kde se stal poradcem exilového ministra spravedlnosti Jaroslava Stránského. V roce 1944 byl jmenován čs. Delegátem v Komisi Spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů, 1945 náčelníkem čs. Pátrací služby v Německu, stíhající německé válečné zločince z českých zemí (generál justiční služby, mimořádný vyslanec a zplnomocněný ministr). Významně se podílel na předání K. H. Franka čs. Spravedlnosti a v letech 1945 1946 vedl čs. Delegaci u Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. V roce 1948 byl odstraněn ze své funkce a letech 1948 – 1950 působil jako profesor mezinárodního práva na Masarykově univerzitě v Brně. Napsal dokumentární knihu Jak jsem je stíhal (1946).

[4] ABS fond A 8 Inspekce MV ČSSR, inv. č. 1417, Zpráva o prošetření případu bývalých sociálních demokratů JUDr. Karla Křepelky a jeho společníků ze dne 3. března 1965.

úpravě trestního zákoníku. Nesmyslných obvinění bylo vzneseno mnohem více, pro dokreslení jejich absurdity lze uvést, že dr. Křepelka měl spolu s další obviněnou Karolínou Pištěckou organizovat „hromadná setkání" bývalých sociálních demokratů, a to rozesíláním smutečních oznámení na pohřby např. JUDr. Bohuslava Ečera, která sloužili jako pozvánky.[5] K tomu prý byla zneužita kartotéka tehdy již neexistující ČSSD. Rovněž za podvratnou byla označena Křepelkova činnost spojená s organizováním a poskytováním pomoci a hmotné podpory rodinám vězněných a migrujících sociálních demokratů. Tuto zcela humánní pomoc dr. Křepelka opravdu prováděl, kdy pomáhal např. rodině čelního brněnského sociálního demokrata Adolfa Mokrého, který emigroval do Rakouska.

Rovněž odsouzena byla i žena Karla Křepelky, Marie. Podle obžaloby byla vinna již jen tím, že měla „blízký vztah k osobám, které spolu s dr. Eserem byly zapojeny do podzemní protistátní činnosti […] i záporný postoj […] jenž Marie Křepelková sama zaujímala k lidově demokratickému zřízení…"[6]

K hlavním obviněným patřila také JUDr. Jarmila Horáková, dcera dr. Ečera, která měla v době svého pobytu v Haagu a ve Velké Británii na přelomu let 1948-1949 navázat spojení s britskou rozvědkou a s čs. Sociálně demokratickou emigraci. Skutečnost však byla taková, že dr. Horáková v uvedené době navštívila ve Velké Británii své dávné přátele, k nimž patřil Edgar Yong, obžalobou označený za agenta britské zpravodajské služby. Stíhán byl také manžel dr. Horákové, dr. Miroslav Horák. Stíhán byl pro spolčení k velezradě, protože věděl o „protistátním spojení své manželky, o jejím poslání i poslání jejího otce". Odsouzen byla také za spoluúčast na ničení písemností (osobních deníků) své manželky a tchána.[7]

Ke zbývajícím obviněným patřil Ladislav Vacarda, člen sociální demokracie od r. 1918 který měl spolu s ostatními během schůzek na chatě dr. Ečera v Herolticích na Tišnovsku činit přípravy „zvratu lidově demokratického zřízení" a projednávat personální otázky spojené s obsazením vedoucích vládních a hospodářských funkcí po očekávaném převratu. Zde obžaloba použila tyto usvědčující údaje: „Skupina dr. Křepelky spolu s dalšími odbojovými seskupeními[8] hodlala po uskutečněném státním převratu obsadit exponovaná mocenská místa svými lidmi".[9] Do funkce prezidenta byl údajně navrhován Ivan Derer a Bohuslav Ečer měl být dosazen na post předsedy vlády. Těchto schůzek se měl účastnit i člen Městského národního výboru v Brně a rady národního výboru za sociální demokracii František Krček. Jemu kromě jiného kladla obžaloba za vinu, že „se zúčastnil vytváření tzv. protikomunistického bloku v zastupitelských orgánech města Brna." V tomto směru měl obžalovaný spolupracovat jako sloučený sociální demokrat s bývalými kolegy Adolfem Mokrým a Janem Smutkem a dále s představiteli národních socialistů a lidovců. Zvláštně zněl jeden z hlavních bodů obža-

[5] ABS fond A 8 Inspekce MV ČSSR, inv. č. 1330, Zpráva o vyšetřování skupin sociální demokracie v Brně ze dne 8. září 1965.
[6] *Tamtéž.*
[7] *Tamtéž.*
[8] Např. spolu s vymyšleným krajským ilegálním vedením sociální demokracie.
[9] ABS fond A 8 Inspekce MV ČSSR, inv. č. 1330, Zpráva o vyšetřování skupin sociální demokracie v Brně ze dne 8. září 1965.

loby proti Josefu Patákovi, bývalému předsedovi obvodní organizace sociální demokracie v Brně. Za vinu mu bylo kladeno následující: „Jsa si vědom toho, že konečným cílem záškodnické činnosti celé skupiny je svrhnout lidově demokratické zřízení a nastolit kapitalistický řád, zapojil se do této činnosti tak, že podle pokynů dr. Ečera vzal na sebe úkol působit […] na důchodce ve svém okolí, vyvolávat v nich nespokojenost se zřízením i s různými opatřeními vlády[10] a vzbuzovat v nich přesvědčení o neudržitelnosti lidově demokratického zřízení.“[11]

Z obdobných nesmyslností pak byli obviněni ještě Edmund Fischer, JUDr. Egon Weinberger a Rudolf Lukaštík. Posledně uvedený náležel politickou příslušností ke straně národně socialistické, avšak patřil k dobrým přátelům Bohuslava Ečera, proto byl do této skupiny zařazen, aby bylo zvýrazněno, jaký měla skupina rozsah.

Křepelka, Horáková, Vacarda, Krčka a Paták byli ve vykonstruovaném procesu 23. června 1955 odsouzeni za trestné činy velezrady a vyzvědačství k souhrnným trestům od 7 do 19 let. Zbývající členové skupiny pak za trestný čin neoznámení trestného činu odsouzeni k trestům od 1 do 3 let.

V rozsudku můžeme mino jiné číst, že tito jmenovaní byli rozsudkem Krajského soudu v Brně uznáni také vinnými, že „v době od roku 1948 až do roku 1954 v Brně a v jeho okolí v rámci celostátní protistátní organizace pravicových sociálních demokratů založili takovouto organizaci na Brněnsku a stali se tak členy krajského ilegálního vedení nebo jeho náhradníky, případně nejbližšími spolupracovníky. Řídit se měli podle pokynů, které dostávali od ilegálního ústředního výboru ČSSD v Praze, případně od bývalých předáků ČSSD, uprchlých po únoru 1948 do zahraničí, s nimiž měli udržovat styk pomocí agentů cizích rozvědek.“[12] Dále pak dle rozsudku narušovali řádný chod průmyslové a zemědělské výroby a i na dalších úsecích podlamovali státní zřízení, s cílem připravit půdu pro převrat, v úmyslu docílit obnovení kapitalistického řádu.

Na rozpracování této skupiny pod již od roku 1953 nasazeno několik příslušníků SNB. S těmito příslušníky byl v Brně i sovětský poradce z Ruzyně. Původní skupina příslušníků i přes naléhání sovětského poradce nevytvořila dostatečné podklady o protistátní činnosti, a tak byli na přímý zákrok tehdejšího ministra vnitra Baráka nahrazeni jinými, ochotnými vytvořit „vhodnější“ konspirační teorii. Do skupiny byl také nasazen agent StB Vilém Brauner, který v bytě svého otce, bývalého sociálního demokrata, inicioval schůzky obviněných..

Výslechy zatčených byly provázeny klasickými vyšetřovacími metodami StB z 50. let. Uveďme příklady některých způsobů, jak přinutit zatčeného k „přiznání“: nepřetržité dlouhé výslechy (i ve stavu nemocném), vyhrožování zatčením rodinných příslušníků, fyzické násilí, vlhká kobka, přerušování spánku, vězeň provokatér, urážení zatčeného i jeho rodiny, nadáv-

[10] Myšlena byla měnová reforma v roce 1953.
[11] ABS fond A 8 Inspekce MV ČSSR, inv. č. 1417, Zpráva o prošetření případu bývalých sociálních demokratů JUDr. Karla Křepelky a jeho společníků ze dne 3. března 1965.
[12] ABS fond A 8 Inspekce MV ČSSR, inv. č. 1330, Zpráva o vyšetřování skupin sociální demokracie v Brně ze dne 8. září 1965.

ky, vyšetřovaný byl terčem sprostých žertů a další. Všechny tyto „metody" se později při revizi případů ve výpovědích odsouzených objevily.

Případ vzbudil značné pozdvižení a deník Rovnost mu věnoval náležitou pozornost. Obžalovaní tu byli vylíčeni v podobném duchu, ve kterém jsou výše citovaná obvinění. Nicméně o procesu se „pouze" reportérsky informuje a není tu již tak cílená a masivní propaganda jako u procesů z počátku 50. let. V roce 1954 totiž došlo k hromadnému zatýkán sociálních demokratů ve všech krajích Československa. Všem se kladla za vinu špionáž, velezrada a úsilí o obnovení kapitalismu. Tato vlna perzekuce sociálních demokratů časově spadala do tzv. tažení proti „sociáldemokratismu", zahájeným po červnových demonstracích v roce 1953. V rámci těchto procesů bylo odsouzeno několik set sociálních demokratů.

První snaha o revizi procesu přišla již v roce 1956. Tehdejší Barákova komise projednávala některé případy sociálních demokratů a měla na stole i stížnost JUDr. Křepelky, nakonec však k žádným změnám ještě nedošlo. Od počátku 60. let se počet stížností na procesy začal stupňovat. Komunistické vedení však odmítalo vyhovět četným žádostem obětí politických procesů o obnovu řízení nebo stížnostem na porušení zákona. Obávalo se, že by uvolnilo lavinu stejných požadavků a že by se u soudu odhalily hrůzné nezákonnosti a odpovědnost vedoucích komunistů za ně. Rozhodlo se proto pro řešení této situace amnestiemi z let 1960 a 1962, během nichž se všichni odsouzení z tohoto procesu, kteří byli dosud ve vězení, dostali na svobodu. Všichni aktéři případu se od roku 1963 pokoušeli o rehabilitaci a v roce 1965 začala jejich případ projednávat inspekce Ministerstva vnitra. Nakonec se všem odsouzeným podařilo dosáhnout cíle a 25. listopadu 1965 je Krajský soud v Brně svým rozsudkem zbavil všech obvinění.

Závěrem lze říci, že proces se skupinou Křepelka a spol. patřil k jednomu z hlavních procesů tažení proti „sociáldemokratismu", které komunisté podnikli. Důležitá je také osoba JUDr. Ečera, mezinárodně uznávaného odborníka, který byl tímto procesem zdiskreditován a dodal mu tak širší rozměr. Postižení v tomto procesu si nesli stigma po celý život a komunisté je i po propuštění neustále sledovali, o jejich společenském a pracovním postihu není třeba se zmiňovat, neboť byl v komunistické společnosti zcela normální. Prameny k procesům s brněnskými sociálními demokraty se nacházejí především v Archivu bezpečnostních složek, kde jsou fondy věnující se revizím těchto procesů. Další prameny lze také nalézt v Národním archivu v Praze, Moravském zemském archivu nebo od rodinných příslušníků obětí. Odborně se těmto procesům zatím nevěnuje žádná studie.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY:

Archiv bezpečnostních složek, fond A 8 Inspekce MV ČSSR.

Rovnost. List Komunistické strany Československa (1955)

Tomeš, J.: *Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878-2003*, Praha: Demos 2004.

Vaníčková, V.: *Informace o archivních materiálech k tématice poválečné československé sociální demokracie, uložených v Archivu Ministerstva vnitra*, in Sborník Archivu Ministerstva vnitra č. 3, Praha 2005.

FINANČNÍ PROSTŘEDKY STÁTU A KRÁLE - NÁSTROJ MOCI I MOŽNÁ PŘÍČINA PÁDU

MICHAELA UHLÍŘOVÁ

1. ÚVOD

Pro fungující stát je zajištění dostatečného množství ekonomických prostředků vždy klíčové. V případě starověkých států se tato potřeba zvýšeně týkala těch zemí, jejichž zemědělství bylo závislé na budování a udržování rozsáhlých vodních děl, což vyžadovalo na jedné straně dostatek finančních prostředků a na druhé fungující státní aparát schopný organizačních prací a přerozdělování prostředků. Mezi takové země patřila zejména Mezopotámie a starověký Egypt, přičemž především ve starověkém Egyptě byl státní aparát značně rozvinutý a organizaci hospodářství včetně závlahového byla věnována velká pozornost.

2. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA STAROEGYPTSKÉ FINANČNÍ SPRÁVY

2.1. Staroegyptská finanční správa versus soudobá finanční správa

Ať se podíváme na jakoukoli problematiku kteréhokoli právního odvětví lze v podstatě říci, že pokud se nejedná o specifičnost spojenou s moderními technologiemi, pak jde vždy o již řešenou oblast, a to často již v rámci nejstarších civilizací. Skutečnost, že finanční právo není v dochovaných zákonících starověkých států příliš obsaženo neznamená, že by v této oblasti první civilizace zaostávaly. Naopak bylo finanční právo a potažmo i oblast finanční správy zásadní pro samotnou existenci daného státního útvaru. Posuzujeme-li finanční zprávu z hlediska organizačního, tedy jako konglomerát institucí pověřených výkonem finanční správy[1], pak charakteristickým znakem starověkého pojetí je propojenost správních a finančních orgánů, kdy správní orgány vykonávaly jako jednu z podstatných náplní své činnosti právě správu finanční, přičemž klíčová byla oblast správy veřejných financí. Jak bylo již uvedeno výše, precizní systém, kterému se žádná starověká orientální despocie nemohla rovnat vytvořili starověcí Egypťané. Po relativně krátkém období, kdy byl v čele rozvětveného státního aparátu panovník osobně, vznikl úřad prvního ministra označovaného výrazem *catej*, který tento úkol převzal.[2] V literatuře se spíše než s výrazem *catej* častěji setkáváme s perským označením vezír. S ohledem na již zmíněné propojení veřejné správy a finanční správy, zastá-

[1] P. Mrkývka, Finanční správa - součást realizace finančního práva, in: Dny práva, Brno, 2008, dostupné z http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/financ/mrkyvka.pdf.

[2] První ministr byl hned po králi nejvýznamnějším mužem země a v praxi se čas od času stávalo, že slabý panovník vládl toliko teoreticky a skutečným vladařem byl právě první ministr. V období Nové říše došlo v důsledku růstu státního aparátu k rozštěpení úřadu prvního ministra na prvního ministra pro Dolní Egypt a prvního ministra pro Horní Egypt. K vývoji vezírova úřadu např. M. Verner, L. Bareš, B. Vachala, Encyklopedie starověkého Egypta, Libri, Praha, 2007, str. 496 a násl.

val vezír vedoucí úřad i v oblasti správy finanční. Finanční správa zahrnovala nejen zajištění výběru a hospodaření s finančními prostředky od obyvatel - daněmi, ale také správu majetku získaného těžbou vzácných kovů a válečné kořisti. V průběhu vývoje staroegyptské říše docházelo čím dál tím více k profesionalizaci státního aparátu a dosazování školených státních úředníků do správních funkcí.[3]

2.2. Odpovědnost panovníka za hospodářskou prosperitu země

Stabilitu egyptského hospodářství zajišťovaly tedy primárně dvě věci, a to pravidelné nilské záplavy a fungující správa. V nepříznivých dobách, kdy záplavy byly nedostatečné nebo naopak příliš ničivé a následná úroda špatná, závisela ekonomika státu na vytvořených rezervách a na organizaci prací, kdy byla uměle zavlažována výše položená pole či kterými byly odstraňovány ničivé následky velkých záplav a pole byla opět připravována na další období. Pokud by toto správní aparát nedokázal, hrozila bída a hlad a důsledku toho byla i oslabena pozice panovníka, který by byl považován za osobně odpovědného. Osobní odpovědnost se týkala i příznivého počasí, které by přineslo ideální míru záplav což souviselo se zbožněním královy osoby.[4] Dle pojetí starověkých Egypťanů byl panovník jako zástupce boha respektive posléze coby bůh sám kompetentní k zajištění příznivých záplav uplatněním svého vlivu na ostatní božstva. Nedostatečné či ničivě velké záplavy mohly vyvolat dojem, že je panovník v nemilosti a v důsledku toho byl zpochybněn i jeho nárok na královský trůn. Koneckonců zhroucení královské moci v závěru období Staré říše a následné První přechodné období způsobila vleklá ekonomická krize.[5] Bída a hlad narušily formálně neotřesitelnou pozici krále, který byl dle dochovaných pramenů dokonce svržen: *"Hle, došlo k událostem, které se dříve od nejstarších dob nikdy nepřihodily: Panovník byl svržen chudinou!"* [6] Hladoví a rozzuření obyvatelé země se nezastavili ani před úctou k mrtvému králi a narušili věčný klid zemřelého

[3] Velký vliv na státní aparát měl vladař osobně, neboť mohl dle svého uvážení úředníky jmenovat i odvolávat. Tuto pravomoc si zachoval i proti prosazujícímu se principu dědičnosti úřadů z otce na syna. Postavení každého úředníka bylo záviděníhodné, ať již působil na jakémkoli stupni správy, nicméně pozice nejvyšších úředníků byla vskutku velmi prestižní. Zejména se jednalo o úřady s přímým kontaktem s panovníkem nebo členy jeho rodiny. Nejvyšší úřady byly udíleny vysoce postaveným osobám, které jejich výkon chápaly nikoli jako povinnost ale spíše jako poctu. Zejména porovnáme-li jejich život s úmornou prací zemědělce či nejistým povoláním vojáka. K postavení úředníka např. : O. Berlev, Úředník, in: S. Donadoni a kol., Egyptský člověk a jeho svět, Vyšehrad, Praha, 2006, str. 94 a 106. Pozice úředníka je také vyzdvihována v literatuře beletristické např. Ukázky ze školních úloh písařské školy, in: F. Lexa, Výbor ze starší literatury egyptské, Nakladatelství Šolc a Šimáček společnost s. r. o., Praha, 1947, str. 142-146. Napomenutí, které složil Dovefův syn Cheti pro svého syna Pepiho, když plul na jih do sídelního města, aby ho dal do školy písařů mezi dítky šlechticů sídelního města, in: tamtéž str. 193-196.

[4] Vztah panovníka a bohů dále zpracovávám např. B. E. Shafer (ed.), Náboženství ve starověkém Egyptě, Bohové, mýty a náboženská praxe, Verbum Publishing s.r.o., Neratovice, 2009, str. 57-82.

[5] Jednou ze zásadních příčin zhoršení ekonomické situace mohly být stavby pyramid, neboť materiál, pracovní síly i následné udržování zádušních kultů představovalo velkou finanční zátěž. K tomu např. H.-Ch. Huf, Nejmocnější říše světa, Alpress, s.r.o., Frýdek-Místek, 2007, str. 42. Mezi další příčiny krize patřila změna klimatických poměrů, neúměrný nárůst státního aparátu a oslabení centrální moci.

[6] Leidenský papyrus, in: Z. Žába, Tesáno do kamene, psáno na papyrus, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1968, str. 79.

panovníka, čímž spáchali jeden z nejzávažnějších trestných činů starověkého Egypta[7]: *"A hle, ten, kdo byl ještě pohřben jako vládce, byl dokonce vyhozen ze své rakve! To, co bylo skryto v pyramidě, leží dnes pod širým nebem."*[8] Skutečnost, že Egypťany nezastavila ani posvátná úcta k mrtvým zmocněná úctou k mrtvému králi napovídá, že situace byla opravdu velmi vážná.

2.3. Klíčové úkoly finanční správy

Jak již bylo zmíněno, zastával v oblasti finanční správy významnou pozici vezír. Podle vyčerpávajícího výčtu jeho povinností[9] je však zřejmé, že fakticky tyto vedoucí funkce v plném rozsahu nevykonával, ale zřejmě je delegoval na své podřízené. V oblasti finanční správy odpovídal vezír za její nerušený a efektivní chod, za což se zodpovídal přímo panovníkovi. Každý vezír si byl nepochybně dobře vědom skutečnosti, že případná krize by mohla nejen narušit pozici panovníka, ale i jeho vlastní. Finanční správa byla založena, stejně jako celý správní systém, na hierarchickém principu. Centrem finanční správy byla státní pokladna v sídelním městě, řízena vrchním správcem státní pokladny, která byla s ohledem na naturální příjmy i vydání složena ze sýpek, stájí a skladišť. Ve všech krajských městech byly zřízeny pobočky této pokladny, což usnadňovalo shromažďování příjmů a rozdělování výdajů. Finanční správa zaměstnávala velké množství úředníků, písařů a dozorců sídlících v krajských městech celého Egypta.[10] Speciálním úřadem byl úřad označovaný *cha en dedet remecet* tedy "úřad pro to co mají lidé dávat" zaměřený na výběr daní, existující již za vlády IV. dynastie[11]. Pro nižší úředníky znamenala finanční správa především evidenci (osob i majetku) a výběr povinných dávek.

2.4. Idea dobré finanční správy

Kromě zákonných ustanovení se setkáváme v Egyptě s tzv. mudroslovnou literaturou označovanou jako *sbójet* - naučení, nauka. Jde o texty učenců, často vysokých úředníků - podle pověsti byl autorem první z nauk dokonce slavný vezír Imhotep.[12] Naučení se týkala široké škály oblastí, dalo by se dokonce říci, že zahrnovala všechny sféry života jedince: náboženskou i světskou, profesní i soukromou. Tyto nauky svým charakterem ovšem nejsou pramenem práva, jde spíše o soupis morálních zásad, které se pochopitelně v mnoha ohledech s právními normami překrývají. Přesto mohou být minimálně vodítkem k určení morál-

[7] K trestným činnům ve starověkém Egyptě podrobněji M. Uhlířová, Trestní právo starověkého Egypta – vybrané trestné činy, in: V. Knoll (ed.), Acta historico-iuridica Pilsnensia 2009–2010, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, v tisku.

[8] Z. Žába, Tesáno…, str. 79.

[9] V moderní terminologii lze říci, že vezír byl de facto ministrem celé řady sektorů: finance, zemědělství, spravedlnost, veřejné práce, vojenství, obchod, vnitro, sociální péče apod. F. Lexa, Veřejný život ve starověkém Egyptě, I. výklad, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1955, str. 63.

[10] F. Lexa, Veřejný život…I, str. 57.

[11] Z. Žába, Egypt, in: J. Tureček a kolektiv, Světové dějiny státu a práva ve starověku, Orbis, Praha, 1963, str. 36.

[12] Z. Žába, Tesáno…, str. 41-42. Imhotep se ovšem nejvíce proslavil coby tvůrce první pyramidy – typického symbolu Egypta. Jeho prvotinou byla tzv. stupňovitá pyramida nacházející se v Sakkáře, kterou vybudoval pro svého krále faraona Džosera. Mimoto působil Imhotep jako vezír a také velekněz boha Ptaha. Jeho potomci tento úřad zastávali takřka neuvěřitelných tři sta generací. O. Berlev, Úředník…, str. 104-105.

ních zásad té doby. S ohledem na profesi svých autorů se nauky často zaměřují právě na oblast výkonu úřednického povolání. Autorem takové nauky byl například vysoký úředník v oblasti státního zemědělství Amenemope, jehož povinností byla zejména kontrola úrody, výnosu polí, správa státních sýpek, pronájem státních pozemků a kontrola výše odváděných daní.[13] Ve své nauce se pak zaměřuje na varování úředníka před svévolí: *„Nelačni po majetku chudého zemědělce a neměj hlad na jeho chléb; sousto z majetku chudého zemědělce by mělo stahovat hrdlo a příčit se jícnu (toho, kdo by je chtěl požít).“* [14] a také před korupcí: *"Nevěnuj zvláštní pozornosti člověku skvěle oblečenému a nevšímej si také zvláště rozedraného! Nepřijímej darů od člověka mocného a nepotlačuj k vůli němu slabého!"*[15]

Mezi principy dobré finanční správy ovšem patří také efektivnost a hospodárnost, což byla oblast která se starověkým Egypťanům poněkud vymkla z rukou. Obrovský nárůst úředníckého stavu, pochopitelně značně finančně nákladný spolu s dalšími ekonomickými výdaji[16] v období Staré říše a se zhoršenými klimatickými podmínkami vedl k hospodářské krizi, zhroucení státu a tedy i k zániku Staré říše a počátku tzv. Prvního přechodného období. O ničivých důsledcích, této krize nás informuje např. Leidenský papyrus.[17]

2.5. Kontrola správy, nefungující správa a přímé zásahy panovníka

Správa podléhala přísné kontrole, a to zejména v oblasti finanční, neboť výběr a správa daní bezpochyby řadu úředníků lákala k vlastnímu obohacení. Zpronevěra ovšem nebyla jen okrádání státu či spíše panovníka, ale s ohledem na božský charakter krále šlo o zpronevěru majetku boha, který se vždy těšil výrazně silnější ochraně. Přesto k těmto situacím docházelo a s ohledem na frekventovanost takovýchto ustanovení v rámci různých nauk a poučení se zřejmě jednalo o jev dosti častý. V rámci správy ovšem fungovaly kontrolní orgány založené na hierarchickém principu. Na nejvyšším stupni stál pak sám vezír, jemuž podléhalo veškeré nižší úřednictvo. Vezír byl o situaci v nižších územních celcích zpravován: *„On si povolává členy úředních sborů krajských a propouští je, když mu podají zprávu o stavu svých krajů“*,[18] a to dokonce pravidelně – třikrát ročně:*„On řídí vysoké úřednictvo Jižní země i Severní země, Hlavy jihu i Veliké země. Hlásí se mu všecko, co se u nich stane počátkem každého čtyřměsíčního období. Přinášení mu o tom zápisy, [psané] vlastníma rukama i jejich úředních sborů.“*[19]

[13] Z. Žába, Tesáno…, str. 54.
[14] F. Lexa, Výbor…, str. 262.
[15] Tamtéž.
[16] Jednou ze zásadních příčin zhoršení ekonomické situace mohly být právě stavby pyramid, neboť materiál, pracovní síly i následné udržování zádušních kultů představovalo skutečně velkou finanční zátěž. K tomu např. H.-Ch. Huf, Nejmocnější říše…, str. 42.
[17] F. Lexa, Výbor… , str. 262.
[18] Práva a povinnosti vezíra, I. královy pokyny vezírovi při jeho dosazení, pokyny dané vezírovi Rechmiréovi, in: F. Lexa, Veřejný život ve starověkém Egyptě, II. doklady, Nakladatelství československé akademie věd, Praha, 1955, str. 57.
[19] Tamtéž, str. 58.

Jak již bylo zmíněno, i přes přísnou organizovanost a kontrolu se starověký Egypt nevyhnul problémům se kterými bojuje správa i dnes – neefektivnost, přebujelost státního aparátu, korupce. Poučeni dějinami, se někteří panovníci pokoušeli zasáhnout prostřednictvím svých dekretů. Reformátorem byl například faraón Haremheb,[20] který se v rámci svého ediktu snažil zamezit okrádání chudých lidí přímo ze strany výběrčí daní, k němuž v té době často docházelo: *„Úředníci okrádali chudáky, obírající je o jejich nejlepší byliny*[21]*, říkající: ‚Jsou na královskou daň.´ Tak obírali chudáky o jejich výtěžky tím, že byla vybírána dvojnásobná daň.“*[22] Kromě falešného výběru daní docházelo i ke krádežím skutečných daní, a to opět ze strany osob, které měly dávky vybírat či na zákonný postup při výběru dohlížet:*„Odvádí-li prostý člověk povinnou dávku pro pivovar a kuchyni krále zástupci, [a jest oloupen o svou loď a o svůj majetek], Mé Veličenstvo rozkazuje, aby každý voják (?úředník?), který odejme loď komukoli, ať vojáku nebo kterémukoli jinému člověku z celé země, byl potrestán tím, že mu bude uříznut nos, a že bude poslán do Carevu.“*[23] Mimo přísného trestání nepoctivých úředníků dosadil panovník v rámci svého dekretu nové vysoké úředníky, které nabádal k řádnému výkonu správy: *„Vychoval jsem je k cestě životem, vedl jsem je k pravdě a spravedlnosti a poučoval jsem je řka:, Nepřátelte se s jinými lidmi, nepřijímejte odměny od jiného, neposlouchejte…“.*[24]

3. ZÁSADNÍ PŘEDMĚT FINANČNÍ SPRÁVY: DANĚ

Celá ekonomika starověkého Egypta byla postavena na oběhu zboží, tedy redistribuce. Primárním oběživem ve starších dobách nebyly peníze v dnešním slova smyslu, ale obilí[25]. To bylo dále použito coby naturální mzda pro kněží, úředníky, řemeslníky, stavitele a další závislé osoby. Zdaleka největším zdrojem státních příjmů byly příjmy získané těžbou drahých kovů a straně daně. Manipulovat s daněmi, tedy je zavádět, měnit jejich výši či je rušit, mohl toliko panovník, a to prostřednictvím královského rozkazu, jak to učinil i zmíněný faraón Haremheb, a to konkrétně u daně z příjmu úředníků: *"Co se týče povinné dávky stříbra a zlata*---

[20] Panovník XVIII. dynastie vládnoucí v období Nové říše.

[21] Šlo o suroviny pro královské pivovary a kuchyně srov. anglický překlad, in: J. H. Breasted, Ancient Records of Egypt, Historical documents from the earliest times to the persian conquest, collected edited and translated with commentary, Volume III, The nineteenth dynasty, The University of Chicago Press, Chicago, 1906, str. 29.

[22] F. Lexa, Veřejný život…II, str. 72.

[23] F. Lexa, Veřejný život… II, str. 71. Carev - pohraniční pevnost přes kterou byli odsouzení deportováni na nucené práce v sínajských dolech. F. Lexa. Veřejný život…I, str. 86.

[24] Tamtéž, str. 73.

[25] Daně byly vybírány ve formě obilí, které bylo dále jako surovina či zpracované (chléb, pivo) používáno jako naturální mzda. D. A. Warburton, State and Economy in Ancient Egypt, Fiscal Vocebulary of the New Kingdom, University Press Fribourg Switzerland, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 1997, str. 80. Přesto již v období Staré říše existovala jednotka zvaná *š´.t* – kotouček či kroužek o přibližné váze 7,5 g mědi, stříbra nebo zlata, která byla základní platební jednotkou. Tato platební jednotka sloužila nejprve primárně coby přepočtová jednotka pro stanovení ceny směňovaného zboží, od období Nové říše se již platilo kovem. K tomu dále F. Lexa, Veřejný život… I, str. 58.

------, Mé Veličenstvo upouští od ní, takže nebude vybírána povinná dávka ničeho od úředních sborů Jižní a Severní země."[26]

Daňová soustava se ve starém Egyptě vyvinula velmi záhy, již za vlády první a druhé dynastie,[27] přičemž již od začátku byla klíčovou daní daň ze sklizně obilí pěstovaného na královských, chrámových i soukromých pozemcích.[28] Daň se ovšem netýkala jen úrody na poli, ale postihovala také kupříkladu sady či jakoukoli výrobu (např. medu či oleje). Dále se setkáváme například s daní z dobytka, tzv. „daní ze zlata" (zisk řemeslníků a umělců) či daní z příjmu úředníků. Mimo daní existovala i poplatková povinnost zahrnující např. poplatky za uzavírání smluv, za úřední výkon, za výživu poslů a úředníka na cestách apod.[29]

3.1 Pozemková daň z úrody

Podle původní pojetí absolutního vladaře, jako neomezeného vlastníka všeho v zemi, byl majitelem veškerých pozemků panovník. Ten mohl svou půdu nejen někomu darovat či přidělit, ale byl také oprávněn ji kdykoli komukoli odejmout. K odejmutí docházelo ovšem spíše zřídka, např. z trestu. Pozemky v soukromých rukách byly pravidelně evidovány, každý druhý rok docházelo k soupisům půdy, jež byly prováděny právě pro daňové účely. Veškeré pozemky pak byly evidovány v pozemkových knihách uložených přímo u vezíra. Spravovány a aktualizovány byly pak jeho podřízeným - vrchním správcem pozemků.[30] Úrodná půda byla osazena rolníky, kteří ji obdělávali, a ze získané úrody odváděli menší část králi. Ačkoli se s ohledem na skutečnost, že pozemky nebyly v jejich vlastnictví, jednalo spíše o nájemné, fakticky šlo o stav trvající řadu generací, a proto na obdělávaný pozemek rolníci nahlíželi spíše jako na svůj majetek a nájemné de facto chápali jako daň. Úřadům toto pojetí nevadilo a dokonce nebránili ani převodům, přechodům nebo zatěžováním pozemků, neboť ať již byl "majitelem" kdokoli, svou dávku vždy královská pokladna dostala. Pro daňové účely byly pozemky rozděleny do čtyř skupin, a to v závislosti na jejich výnosnosti, která byla odvislá od polohy pozemku a také od toho, čím byly osety. Z daňové povinnosti byly vyňaty pozemky, jež nemohly být obdělávány, a pozemky patřící chrámům. V dobách hospodářské krize mohlo dojít k situaci, kdy byla přes zmíněné vynětí na chrámy daň uvalena.[31] K výpočtu výše odváděné dávky docházelo přesnými propočty vycházející z míry záplav, která byla přísně sledována a zapisována, a zaznamenaných rozsahů jednotlivých polí. Tak mohla být daň bezprostředně po žních vymáhána.[32] Pravděpodobná výše činila zhruba 20 %.[33]

[26] F. Lexa, Veřejný život…II, str. 73.
[27] Časové zařazení dynastií např. M. Verner, Objevování starého Egypta, Ladislav Horáček – Paseka, Praha a Litomyšl, 2008, str. 394-398.
[28] F. Lexa, Veřejný život…II, str. 33.
[29] Tamtéž, str. 59.
[30] F. Lexa, Veřejný život…I, str. 39.
[31] To zmiňuje i dokument nazvaný Věc Peteésova, in: F. Lexa, Veřejný život…II, str. 139 a násl.
[32] Z. Žába, Egypt, in: J. Tureček a kol. Světové dějiny…, str. 35.
[33] F. Lexa, Veřejný život…I, str. 32-33.

3.2. Zdanění dobytka

V průběhu vlády druhé dynastie započalo také pravidelné sčítání dobytka, a to nejprve každý druhý rok a posléze dokonce každoročně, jak dokládá i nápis z hrobky knížete Amenemhéta: *„Každého roku, kdy se odváděla dávka z dobytka, dopravil jsem všechny dávky do královského paláce."*[34] V období Staré říše dohlížel na soupis dobytka samotný vezír. Královský dobytek a dobytek patřící chrámům byl z daňové povinnosti vyjmut. Daň ze zdanitelného chovného dobytka velkých statkářů byla placena dobytkem, zatímco daň z dobytka drobných majitelů a z tzv. dobytka „půjčovaného"[35] byla placena ve formě obilí.[36] Logicky se tedy pro volbu formy daně posuzovala pozice osoby povinné daň uhradit v závislosti na tom, k čemu byl dobytek využíván. Pokud se kupříkladu jednalo o majitele menšího množství dobytka využívaného pro práci v zemědělství, pak by daň ve formě dobytka byla pro dotyčného značně nevýhodná a do budoucna by mohla ohrozit jeho ekonomickou situaci.

3.3. Další daně

Mezi další daně, které je třeba zmínit, patřila například daň z hlavy, která byla zavedena za vlády XII. dynastie. Jak dokládají dochované prameny, byli Egypťané i v tomto směru velmi precizní: *„Roku 3 čtvrtého měsíce záplavy dne 25. za Veličenstva krále Horního a Dolního Egypta Sechemkeréa, žijícího na věky věkův. Opis seznamu domácích lidí bojovníka Hórejova, syna Snofreva, jehož otec byl v druhé vojenské skupině Severního území: jeho matka, Sitsópdevova dera Šepset, kněžka gesjebejská; matka jeho otce Herechnej, žena obyvatele pohřebiště (t. j. kameníka) Severního území; sestra jeho otce Kestnevet, žena obyvatele pohřebiště (t. j. kameníka) Severního území…".*[37]

Důležitou daní a nemalým příjmem do státní pokladny byla také daň z příjmu úředníků, která byla stanovena přímo vezírem na základě osobních přiznání k dani[38]: *"On ukládá všecky daně z příjmu každému, kdo mu je má dáti."*[39] Jak bylo již výše uvedeno právě tuto daň faraón Haremheb v rámci svého ediktu zrušil, patrně za účelem zlepšení fungování správy, neboť dobře zajištění úředníci zpravidla nemají zapotřebí obohacovat se na úkor obyčejných lidí či státu.

4. ZÁVĚR

Jak je z výše uvedeného textu zřejmé, problémy v oblasti financí a finanční správy se v průběhu tisíciletí příliš nezměnily a jen těžko můžeme očekávat, že již znovu nenastanou. Přestože nás od časů starověku dělí mnoho staletí, stále se na pozicích úředníků finanční

[34] F. Lexa, Veřejný život…II, str. 37.
[35] Jedná se o dobytek pronajímaný zemědělcům.
[36] F. Lexa, Veřejný život…I, str. 45.
[37] Úřední seznam rodiny Snofrevovy, in: F. Lexa, Veřejný život…II, str. 41.
[38] Daně z příjmu úředníků jsou zachyceny např. v: F. Lexa, Veřejný život…II, str. 60-62.
[39] F. Lexa, Veřejný život…II, str. 58.

správy najdou jednotlivci zneužívající svého postavení, stále řada států, včetně našeho, bojuje s příliš rozvětveným státním aparátem a stále se objevují hospodářské krize vedoucí k zatížení ekonomiky a mající negativní dopady na veškeré obyvatelstvo. V případě starověkého Egypta jasně vystupuje dominantní pozice panovníka, na jedné straně reprezentována jeho značnými pravomocemi a na druhé straně osobní odpovědností i za oblasti, které byly, objektivně vzato, zcela mimo sféru jeho vlivu. Lze tedy říci, že pozice krále nebyla jednoznačně záviděníhodná zejména v těžkých obdobích vyžadovala značnou míru vladařských schopností, možnost využití schopného úřednického aparátu a v neposlední řadě i trochu obyčejného štěstí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- Breasted J.H., Ancient Records of Egypt, Historical documents from the earliest times to the persian conquest, collected edited and translated with commentary, Volume III, The nineteenth dynasty, The University of Chicago Press, Chicago, 1906
- Donadoni S. a kol., Egyptský člověk a jeho svět, Vyšehrad, Praha, 2006
- Huf H.-Ch., Nejmocnější říše světa, Alpress, s.r.o., Frýdek-Místek, 2007
- Lexa F., Veřejný život ve starověkém Egyptě, I. výklad, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1955
- Lexa F., Veřejný život ve starověkém Egyptě, II. doklady, Nakladatelství československé akademie věd, Praha, 1955
- Lexa F., Výbor ze starší literatury egyptské, Nakladatelství Šolc a Šimáček společnost s.r.o., Praha, 1947
- Mrkývka P., Finanční správa - součást realizace finančního práva, in: Dny práva, Brno, 2008, dostupné z http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/financ/mrkyvka.pdf.
- Roux J.-P., Král. Mýty a symboly, Praha, Argo, 2009
- Shafer B.E. (ed.), Náboženství ve starověkém Egyptě, Bohové, mýty a náboženská praxe, Verbum Publishing s.r.o., Neratovice, 2009
- Trigger B.G., Kemp B.J., O´ Connor D., Lloyd A.B., Starověký Egypt, Dějiny společnosti, Volvox Globator, Praha, 2005
- Tureček J. a kolektiv, Světové dějiny státu a práva ve starověku, Orbis, Praha, 1963
- Uhlířová M., Trestní právo starověkého Egypta – vybrané trestné činy, in: Knoll V. (ed.), Acta historico-iuridica Pilsnensia 2009–2010, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, v tisku.
- Verner M., Bareš L., Vachala B., Encyklopedie starověkého Egypta, Libri, Praha, 2007
- Verner M., Objevování starého Egypta, Ladislav Horáček – Paseka, Praha a Litomyšl, 2008
- Warburton D.A., State and Economy in Ancient Egypt, Fiscal Vocebulary of the New Kingdom, University Press Fribourg Switzerland, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 1997
- Z. Žába, Tesáno do kamene, psáno na papyrus, Nakladatelství Svoboda, Praha, 1968